

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Klassikalise filoloogia osakond

Mari Linder

Antiikkirjanike intertekstid David Hilcheni kirjades: imiteerimise
viisid ja funktsioon

Magistritöö

Juhendaja: prof. Kristi Viiding

Tartu 2017

Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline taust	8
1.1. Intertekstuaalsus, <i>imitatio</i> , parafraas, allusioon, tsitaat ja <i>loci communes</i>	8
1.2. Analüüsimetoodika	12
1.2.1. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia	13
1.2.3. Interteksti algallika identifitseerimine	15
1.2.4. Interteksti võrdlus algallikaga	16
1.2.5. Interteksti funktsioon	16
2. David Hilchen ja tema kirjanduslik tegevus	18
2.1. David Hilcheni elulugu	18
2.2. David Hilcheni kirjandusliku tegevuse peajooned	21
3. Intertekstuaalsuse analüüs David Hilcheni kirjades	27
3.1. 1594-07-01	27
3.1.1. Teksti allikas	27
3.1.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia	27
3.1.3. Intertekstuaalse markeri äratundmine	28
3.1.4. Kirja adressaat: Jan Zamoyski	29
3.1.5. Intertekstide algallika identifitseerimine	30
3.1.6. Intertekstide võrdlus algallikaga	31
3.1.6. Intertekstide funktsioon	32
3.2. 1600-05-10	33

3.2.1 Teksti allikas.....	33
3.2.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia	33
3.2.3. Intertekstuaalse markeri äratundmine.....	35
3.2.4. Kirja adressaat: Jan Dymitr Solikowski	36
3.2.5. Intertekstide algallika identifitseerimine	36
3.2.6. Intertekstide võrdlus algallikaga.....	38
3.2.7. Intertekstide funktsioon	39
3.3. 1607-07-19	41
3.3.1. Teksti allikas.....	41
3.3.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia	41
3.3.3. Kirja adressaat: Johannes Ferdinand Piaszecki	42
3.3.4. Intertekstuaalse markeri äratundmine.....	42
3.3.5. Intertekstide algallika identifitseerimine	43
3.3.6. Intertekstide võrdlus algallikaga.....	45
3.3.7. Intertekstide funktsioon	46
3.4. 1608-10-22	47
3.4.1. Teksti allikas.....	47
3.4.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia	47
3.4.3. Kirja adressaat: Andreas Lavitius.....	48
3.4.4. Intertekstuaalse markeri äratundmine.....	49
3.4.5. Intertekstide algallika identifitseerimine	50

3.4.6. Intertekstide võrdlus algallikaga.....	51
3.4.7. Intertekstide funktsioon	53
Kokkuvõte	54
Kirjandus	56
Summary.....	62
Lisa 1. Intertekstid David Hilcheni kirjakorpuses	64

SISSEJUHATUS

Magistritöö uurib antiikautorite teostest pärit intertekste varauusaegse Liivimaa humanisti David Hilcheni (1561–1610) ladinakeelsetes kirjades. Intertekst on Riffaterre'i järgi tekstide, tekstifragmentide ja tekstisarnaste segmenide korpus, mis jagab sõnavara ja väiksemas ulatuses süntaksit tekstiga, mida me loeme (otse või kaudselt), sünonüümselt või isegi vastupidi antonüümselt (Riffaterre 1984: 142). Torop nimetab intertekstiliseks aspektiks mingi tekstiosa võõrast päritolu (Torop 1999: 33). Siinses töös on intertekstid Hilcheni kirjades sisalduvad ilmsed või varjatud võõra teksti integratsioonid, mille algallikaks on antiikautorite teosed.

Töö eesmärk on uurida, millistest teostest ja millisel viisil Hilchen intertekste enda kirjadesse assimileerib ning kas ja kuidas markeerib ning välja pakkuda võimalikke intertekstide funktsioone.

Töö eesmärgi saavutamiseks on kasutatud lingvistilis-semantilist analüüsi. Esimene samm on intertekst Hilcheni kirjas markeerituse abil ära tunda ja seejärel teha kindlaks selle algallikas. Interteksti algallika identifitseerimisel on abiks antiikautorite tekstide andmebaasid ja nende otsimise tarkvara *Musaios* ja *Diogenes*. Kui algallikad on õnnestunud kindlaks teha, järgneb algallika ja sihtteksti võrdlus, tuues välja kattuvused ja erinevused.

Töö materjaliks on eeskätt Hilcheni eksiiliaastatel (1600–1610) kirjutatud kirjad (*epistolae seniles*), mida on üle 700. Need on mahukamas säilinud käsikirjas jagatud kuude raamatusse ja sisaldavad praegustel andmetel rohkem kui 160 000 sõna. Analüüsiks on valitud kolm eksiiliaastate kirja, mis on viidatud kirja kirjutamise aja alusel 1600-05-10, 1607-07-19 ja 1608-10-22 (aasta-kuu-kuupäev). Samuti on vaatluse all üks varasem kiri, mis on kirjutatud Riias enne eksiili 1594-07-11.

Kuigi kirjad on läbi vaadatud ja kindlaks on tehtud 71 ei analüüsi käesolev magistritöö tsiteerimise dünaamikat ega tüpoloogiat, sest ilmselt on kirjades endiselt jäänud kindlaks tegemata mitmeid intertekste. Kirjades on kindlaks tehtud kõik autoriviiteta intertekstid, kuid kirjakorpuse suure mahu tõttu ei ole õnnestunud kõikide kirjade puhul vihjeid intertekstidele analüüsida ning ilma autori- või teoseviiteta intertekste kindlaks teha. Seetõttu ei ole kogutud materjal intertekstide dünaamika ja tüpoloogia analüüsimiseks

piisav. Siiski on töö lisas (Lisa 1) esitatud hetkel kindlaks tehtud intertekstid. Kuna identifitseeritud on kõik temaatilise markeri ehk autori- või teoseviitega intertekstid, ei vasta temaatilise markeriga intertekstide esinemuse vahekord võrreldes varjatud intertekstidega arvatavasti tegelikkusele.

Magistritöö hüpoteesiks on, et Hilchen kui varauusaegne haritud jurist ja riigimees pöördub oma kirjades antiiksetest autoriteetidest just Cicero ja Pliniuse kui sarnase elukutse ja -viisiga autorite teoste poole ning kasutab enim intertekste, mille algallikaks on Plinius ja Cicero.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist. Esimene osa annab ülevaate tekstidevaheliste suhete uurimise teoreetilise tausta kohta, tuues valitud näiteid imiteerimise teooria ja praktika kohta antiikajast tänapäevani ning selgitades täpsemalt analüüsimetoodikat. Teises peatükis on esitatud David Hilcheni elulugu ja kirjanduslik tegevus, kus on ka täpsemalt kirjeldatud uuritavat materjali ehk Hilcheni ladinakeelseid kirju. Töö kolmandas osas on rakendatud analüüsimetoodikat nelja eksemplaarse kirja analüüsina

Töö teemavalikule aitas kaasa käimasolev projekt (2016-2019) David Hilcheni epistolaarpärandi editeerimiseks ja kommenteerimiseks ("Humanismi kõrgaeg Liivimaal: David Hilcheni epistolaarpärand keele-, kirjanduse-, õigus- ning haridusajaloo allikana"; projekti juht Kristi Viiding). Seni on projekti raames keskendutud Hilcheni kirjade otsimisele Läti, Saksamaa, Rootsi ja Poola arhiividest ja raamatukogudest, kirjade transkribeerimise ja kollatsioneerimisele ning inventaariumi koostamisele rahvusvahelise veebiandmebaasi *Early Modern Letters Online* (EMLO) jaoks. Varem on Hilcheni tegevust uurinud üksnes baltisaksa uurijad, viimasena enne II maailmasõda Herta von Ramm-Helmsing. Hilcheni maaõiguseprojekti on uurinud Thomas Hoffmann ning Hilcheni humanistliku haridusprogrammi Kristi Viiding. Töö olulisust suurendab fakt, et tegemist on ainsa Kirde-Euroopast tervikuna säilinud humanistliku varauusaegse ladinakeelse kirjakorpusena.

Varauusaegsete teoste klassikalisi eeskujusid on Eesti- ja Liivimaa materjali põhjal varem uurinud Jane Roos oma 2003. a koostatud bakalaureusetöös, milles ta vaatles Tartus *Academia Gustaviana* juures 1633. a kirjutatud Petrus Andreae kirjutatud ülistusluulet. Eesmärk oli uurida Petrus Andreae enkoomioni võimalikke eeskujusid antiikautorite seast. (Roos 2003) Jaanika Anderson uuris 2005. a magistritöös rooma poeetide tsitaate Aulus

Gelliuse teoses *Noctes Atticae*, et analüüsida, milliseid filoloogilisi ja kirjanduskriitilisi küsimusi ta tsiteerides käsitleb (Anderson 2005). Lisaks on Maris Valtin 2008. a magistratöös uurinud ainsat Eestis ja Lätis säilinud käsikirjalist *loci communes*'te kogumikku, N. von Hövelni käsikirja *Proverbia quaedam et sententiae Ciceronis, Plauti, Terentij et aliorum clarissimorum virorum* ning leidnud lausungite algallikad (Valtin 2008).

1. TEOREETILINE TAUST

1.1. Intertekstuaalsus, *imitatio*, parafraas, allusioon, tsitaat ja *loci communes*

Imiteerimise teooriat ja praktikat on uuritud antiikajal, varauusajal ja ka modernsel ajal. Üks uuemaid termineid tekstide omavaheliste suhete uurimises on intertekstuaalsus, mille võttis kasutusele hilistel 60ndatel semiootik Julia Kristeva (Mai 1991: 33). Alates sellest ajast on intertekstuaalsusest palju kirjutatud, tuues välja mõneti erinevaid külgi ja teooriaid ja on tekitatud ka mõnetine terminite paljususe ja segaduse (Allen, Barthes, Fairclough, Genette, Lachmann, Lotman, Pecorari, Shaw, Torop jpt). Kuivõrd siinse töö uuritava materjali autori kaasajal intertekstuaalsuse teooria tänapäevases mõttes puudus, võtan arvesse eelkõige varasemaid sarnaseid ideid alates antiigist kuni David Hilcheni kaasajani, st varauusajani välja.

Henryk Markiewicz esitab oma artiklis „Varieties of intertextuality“ näiteid tõendamaks, kuidas eri perioodide autorid antiikajast tänapäevani on väljendanud oma teadmist tekstidevahelistest seostest ning sellest, et iga töö võtab paratamatult arvesse varem kirjutatu (Juvan 2008: 13). Näiteks on kirjutanud Terentius oma komöödias *Eunuchus* (värss 41): „*nullumst iam dictum quod non dictum sit prius*“ („Pole ühtki asja, mis poleks öeldud ennemalt“¹). Tsitaat on pärit komöödia proloogist, kus kontekstiks on kreeka eeskujude ülevõtmine Rooma kirjandusse. Nii on ka intertekstuaalsuse ideeks, et tekst ei ole individuaalne, vaid on sõltuvuses paljudest eelnevatest tekstidest (Mai 1991: 40). Intertekstuaalsuse liigid ei ole üheselt määratletud, leidub mitmeid erinevaid liigitusi. Teiste seas kuuluvad intertekstuaalsuse alla intertekstidena näiteks parafraas, allusioon, tsitaat, plagiaat, tõlge, pastišš ja paroodia (Genette 1997). Tänapäevane termin *intertekst* on võrreldav varasema terminiga *imitatio* (täheenduses 'jäljendus').

Alates hellenismiajast tähistas termin *imitatio* varasema autori jäljendamist hea stiili mudelina. Esimene teadaolev autor, kes kirjutas imiteerimisest just selles valguses, oli Dionysios Halikarnassosest (ca 30 eKr). Oma fragmentaarselt säilinud teose *Περὶ μὴσεως* teises raamatus annab ta nimekirja poeetidest ja proosakirjanikest, kes on väärt imiteerimist. Roomas oli olulisim autoriteet imiteerimise teooria osas I sajandil elanud

¹ Tõlkinud Mari Murdvee, Rooma Kirjanduse antoloogia, Tallinn, 2009, lk 74

kõnekunstiõpetaja Quintilianus, kes oli mõjutatud Dionysiose kirjutatust. (Fantazzi 2014: 141)

Üheks *imitatio* võimalikuks viisiks on parafraas (*paraphrasis*). Quintilianuse järgi on parafraas ümberütlemine erinevas keelekasutuses, seni kuni ei ole kaotatud algne tähendus (Quint. Inst. Or. 1.9.2²). Quintilianus pidas parafraseerimist oluliseks osaks kõnekunstist ning on seda põhjalikult käsitlenud. Ta peab parafraasiks ka tõlkimist kreeka keelest ladina keelde. (Inst. Or. 10.5.2–10.5.11). Quintilianusest varem on parafraasist kirjutanud ka kreekakeelses retoorikaharjutuste (*progymnasmata*) käsiraamatus Aelius Theon, kes pidas parafraasiks samuti sama mõtte ümberütlemist erineval viisil (Prog. 62,1.32-63,1.13).³

Quintilianus seob parafraasi teooria juurde ka võistluslikkuse ja varasemate autorite ületamise idee (*certamen* ja *aemulatio*).⁴ Parafraasi eesmärk ei ole tema sõnutsi lihtsalt originaali interpreteerimine, vaid pigem originaaliga võistlemine. Seda ütleb ka Plinius Noorem oma kirjas, soovitades Fuscusel harjutada kreeka keelest ladina keelde või vastupidi tõlkimist, mille käigus võiks hinnatud autoreid imiteerides püüda ise võistelda samadel teemadel kirjutades, valides silmapaistva katkendi ja püüdes seda täiendada (Plin. Ep. 7.91-7.9.4.)

Renessansiajal on *imitatio* populaarne aruteluteema humanistide seas. Sellest kirjutavad teiste seas näiteks Francesco Petrarca, Angelus Politianus, Paulus Cortesius, Erasmus Rotterdami, Angelus Politianus, Marcus Hieronymus Vida, Joachim Du Bellay, Bartolomeo Ricci 1490, Petrus Ramus 1515, ja Thomas Freigius 1543. Oluline osa *imitatio* kõrval on ka *aemulatio*^l. Bartolomeo Ricci liigitab oma teoses *De imitatione* (1541) *imitatio* kolmeks: *sequi*, *imitari* ja *aemulari*, kuid *sequi* ja *imitari* langevad tihti kokku, seega on pigem liigituseks *imitatio* ja *aemulatio*. (Pigman III 1980: 2–3) *Aemulatio* puhul püüab jäljendaja algallikas öeldut enda töös paremini öelda kui algteksti autor ning Pigman pakub, et *aemulatio* puhul ei proovi jäljendaja algteksti ja sihtteksti seost peita, kuna siis ei oskaks lugeja võitu algallika üle hinnata (Pigman III 1980: 26). Vida kirjutas,

² *igitur Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro et nihil se supra modum extollente, deinde eandem gracilitatem stilo exigere condiscant; versus primo solvere, mox mutatis verbis interpretari, tum paraphrasi audacius vertere, qua et breviare quaedam et exornare salvo modo poetae sensu permittitur.*

³ Neid on säilinud vaid neli ja üks neist on omistatud Aelius Theonile Aleksandriast. Tema eluaega ei saa päris kindlalt dateerida, kuid kuna hiliseimad autorid, kellele ta viitab, on Theodoros Gadarost ja Dionysios Halikarnassosest ja Quintilianus viitab talle oma teoses *Institutio Oratoria*, siis peab tema kirjutamise aeg olema hilise 1.saj eKr ja 95 pKr vahel (Kennedy 2003: 1).

⁴ *neque ego paraphrasim esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque aemulationem.* (Inst. Or. 10.5.5)

et mõned võivad varastada varasematelt poetidelt ja peita oma vargusi, teised aga ei püüagi neid varjata, seega ei ole see vargus. Seega võiks öelda, et Vida arvates on *imitatio*, kus ei ole vihjeid seosele algtekstiga, vargus ehk plagiaat.⁵

Petrarca aga kirjutab, et *imitatio* jääb varjatuks, ei paista välja, see peidab end, ei paljasta ega soovi olla äratuntav kellelegi peale haritu.⁶ Selline *imitatio* viis sarnaneb tänapäevases mõttes allusioonile, mis on etümoloogiliselt seotud ladina tegusõnadega *ludere* ja *alludere*, vihjates seega mängulisusele. Allusiooni puhul jääb vihje algtekstile esialgu võib-olla märkamata, kuid autor viitab algtekstile kaudselt, eeldades, et lugeja tunneb algteksti viite ära. (Juvan 2008: 29) Allusioon on Genette'i järgi kõige vähem eksplitsiitne ja vähem sõna-sõnaline interteksti liik, millest arusaamine eeldab algteksti ja sihtteksti seotuse mõistmist (Genette 1997: 2).

Antiikretoorikas ega -poetikas ei olnud ladina termin *allusio* kasutusel. Kui üks autor kasutas oma teoses teise sõnu, tähistati seda sõnaga *μίμησις* või *imitatio*. Teadaolevalt kasutas terminit *allusio* peidetud tekstilise viitena esimesena Cassiodorus (ca 485 – ca 585) psalmide kommentaarides *Expositio psalmorum* (ps. 17.24⁷). Sekulaarkirjanduses tuli *allusio* kirjandusliku terminina tihedamalt kasutusele renessansiajal Erasmuse teostes⁸. 17. sajandi saksa luuletaja, filosoofia ja ajaloolase Johannes Micraeliuse filosoofiaterminite sõnaraamatus, *Lexicon philosophicum terminorum philosophis usitatorum*, on *allusio* defineeritud kui võrdluse (*similitudinis*) peidetumate jälgede taasesitamine (imiteerimine)⁹.

Mõiste 'tsitaat', mis on etümoloogiliselt pärit ladina verbist *citare*¹⁰, sai oma praeguse tähenduse ('sõna-sõnaline taasesitamine') 16. sajandil. Näiteks leidub Johannes

⁵ Nec pudet interdum alterius nos ore locutos. Cum vero cultis moliris furta poetis, cautius ingredere, et raptus memor occule versis. Verborum indiciis, atque ordine falle legentes. Mutato: nova fit facies, nova prorsus imago. (Lib. 3.216–220)

⁶ Latet imitatio, non extat: occultat se, non detegit: nec intelligi vult, nisi ab erudito (De imitatione oratoria 2.3)

⁷ Tertio in rorem misericordiae uox domini saluatoris illabitur, ubi pulcherrimis allusionibus uirtus eius potestasque describitur.

⁸ Nt. Eodem spectavit Euripides in Phoenissis, ad quem locum allusit Lucianus in Hercule Gallico, id quod obiter admonendum putavi, propterea quod is Dialogus inter multos alios à nobis Latinus est factus, et allusio nonnihil habet tenebrarum (Adagia: 1,3,8) Nonnunquam allusio Venerem adjungit paroemiae, veluti, βάλλ' οὐτως, i(d) e(st) sic ferito (Adagia 1, 13,56)

⁹ Allusio - obscuriora similitudinis vestigia exprimit. In rhetoricis verbi vocem, non etiam re veritatem respicit.

¹⁰ Antiikajal oli verbi põhitähenduseks vastavalt Georgese sõnaraamatule 'kiirustama, liikuma panema, tagant ergutama'. *Citare* tähenduseks on ka 'kedagi tunnistajaks kutsuma või tunnistajana nimetama, nimepidi nimetama', millest on pärit tänapäevane 'tsiteerima'. Cicerol on väljend '*citare auctores*' tähenduses 'autoreid/autoriteete tunnistajaks kutsuma'; ka '*poetas ad testimonium citare*' ('poeete

Rammingeri uusladina sõnastikus, Neulateinische Wörterliste, viide Itaalia humanisti Marcus Antonius Coccius Sabellicuse (1436–1506) kirjutatule: „*Putabam autorum citatione, tanquam digitum ad fontem intendissem, satis praestitisse*.“¹¹ Varem, klassikalise *imitatio* traditsiooni järgi ei olnud allikteksti taasesitamine tavaliselt sõna-sõnaline ega rangelt piiritletud. Tänu humanistide programmile pöörduda tagasi klassikaliste allikate juurde (*ad fontes*) leidsid, taasavaldasid, kommenteerisid ja tutvustasid nad palju klassikalisi tekste ning rõhutasid nende unikaalsust ja olulisust tsiteerida neid täpselt. Kaasa aitas ka trükikunsti edenemine, mille tulemusena levis tsitaatide markeerimine kaldkirja, jutumärkide või teksti küljele kirjutatud tsitaadi allika abil. Siiski oldi ka renessansi ajal klassikaliste autorite täieliku kopeerimise vastu: näiteks Petrarca ja Erasmus arvasid, et imiteerija peaks tsitaadi enda teksti transformeerima ja assimileerima enda stiiliga (*aemulatio*). Petrarca kirjutab oma kirjas (22.2) Boccacciole, et soovib teha mõningaid muudatusi oma teoses *Bucolicum carmen*, selleks et vältida *verbatim* teiste autorite kordamist (Fantazzi 2014: 142, vt ka Pigman III). Seega ei olnud sõna-sõnaline osutamine koos autoriviitega Hilcheni ajaks veel tavapärane.

Oluline roll erinevate tekstidevaheliste suhete kirjeldamisel on alates antiikajast olnud mõttekohtade süsteemil (kreeka τόπος ja ladina vaste *locus (communis)*). Sellest on kirjutanud Aristoteles 4. saj eKr teostes *Τοπικά* ja *Πητορική*, Quintilianus 1. saj pKr teoses *Institutio oratoria* ja paljud varauusaegsed humanistid, nt 16. saj Rotterdami Erasmus *De duplici copia verborum*, Philipp Melanchthon *Loci communes rerum theologicarum sive Hypotyposes Theologicae* jt. Alates hilisantiigist kuni 18. sajandini on kogutud erinevat tüüpi mõttekohti vastavalt mingile märksõnale (*titulus*) kogumikesse, mis kandsid vastavalt kogutud tekstikatkendite tüübile variatiivsuse rõhutamiseks ja kogutu väärtustamiseks pealkirju nagu *Aeraria poetica* ('Luule varakambrid'), *Polyanthea* ('Paljuõieline'), *Adagia* ('Vanasõnad'), *Apophthegmata* ('Anekdoovid'), *Florilegium* ('Antoloogia'), *Thesauri* ('Varakambrid'), *Silvae* ('Materjalid'). Autoril tuli valida õige *locus communis*, mille alla koondatud varasete autorite tekstinäited toetaksid vastavalt uue loodava teksti žanrile ja eesmärgile tema enda ideid. Seega koostati mahukaid tsitaadikogumikke, kust sai autor uut teost kirjutades valida *imitatio* praktiseerimiseks tekstikatkendeid.

tunnistajaks kutsuma'). Ovidiusel *ore alicuius citari* ('kellegi suul nimetatud olema'). *Citatum* ehk perfekti partitsiibi vorm on andnud aluse nimisõnale 'tsitaat' ('tõendajaks/tunnistajaks kutsutu', 'nimetatu').

¹¹ J. Ramming, *citatio*, in Johannes Ramming, Neulateinische Wortliste. Ein Wörterbuch des Lateinischen von Petrarca bis 1700, URL: www.neulatein.de/words/1/004961.htm (benutzt am / used on 5.5.2017)

Ka Hilchen ise on arutlenud mõttekohtade teemal oma kirjas Theodor Rigemannile (*Ad Theodorum Rigemannum epistola*, l. B3p–B4¹²), milles kirjeldab, et mõttekohtade kogumisel tuleks sisse seada kaks eraldi köidet, millest ühte koguda jooksvalt lektüüri käigus silma jäänud tekstikatkendid süstematiseerimata kujul, teise aga mõttekohtade järgi. Seejuures võiks märkmik, kuhu kirjutatakse igapäevaselt ettesattuvad tsitaadid, võiks inimesel kogu aeg kaasas olla, aga mõttekohtade järgi jagatud märkmik peaks olema kodus ja raamatukogus säilitamiseks. Kõige parem on kasutada enda kogutud, mitte trükitud mõttekohtade kogumikke. „Mingil juhul ei tohi loota teiste koostatud või trükitud mõttekohtade kogumikele, sest nagu igäihe loomus erineb kaaslaste omast, nii on erinev ja ainuüksi talle sobiv isiklik mõttekohtade kogumik“ (vt ka Viiding 2013: 176).

1.2. Analüüsimetoodika

Intertekstuaalsuse ja varasemate tekstide vaheliste seoste käsitlemise võrdlemisel nähtub, et mõnes osas on intertekstuaalsuse alused juba Hilcheni ajaks olemas. Kuna aga enne 20. sajandit puudus tekstidevaheliste seoste uurimiseks metodoloogiline raamistik, siis pöördun teksti analüüsimiseks intertekstuaalsusega seonduvate analüüsimeetodite poole. Tänapäevane tekstianalüüs ei kujuta endast ühtset teooriat, vaid varieerub erinevatel teoreetikutel (nt Plett, N. Fairclough, Genette, Halliday, Ben-Porat, Hebel) vastavalt täpsemale analüüsieesmärgile.

Intertekstuaalsuse analüüsimine on seotud terminiga diskursuse analüüs, mis viitab inimeste suulise ja kirjaliku kommunikatsiooni uurimisele ja interpreteerimisele. Modernse diskursuse analüüsi, eriti Ferdinand de Saussure'i eeskujuks võis olla juba stoikute (2-3. saj) märkide teooria (Reed 1997: 19). Augustinus Hipponensise (354–430) *De Doctrina Christiana* on teos, milles on ühendatud klassikaline ja hellenistlik märgiteooria. Selle järgi on märk midagi, mis märgistab teisi asju ja põhjustab nende meenutamise. Kõige

¹² *Magna est quoque huius exercitij utilitas: etiamsi illa nunquam amplius legas. Sed in hac adnotatione, de qua toties, oportet te habere duo genera voluminum. Unum quod contineat res quotidianas adversarias, ita ut in eadem pagina sint accepta et expensa, data et soluta, confuso quidem ordine, sed aliqua tamen distinctione. Debet enim volumen hoc memoriae quotidianae causa comparari et institutui, ita ut ad quaevis loca deferri possit. Alterum volumen quod erit Bibliothecae et custodiae, debet esse perfectius et in normam Communium locorum redactum, ut accepta semper parata atque in promptu sint. Instituenti itaque sunt hi loci et quotidie implendi. Et iam fortasse expectas ut, quo pacto isti sint comparandi subiiciam: Ad eam etenim rem conficiendam primum delectu diligenti, tum cautione non una opus est. Verum hic labor a me in praesentia non est flagitandus, non solum quia tam multa de his scripta sunt, ut vix ea in summam omnium ingeniis congruentem, redigi possint, sed eo vel maxime quia sua cuiusque collectio rerum, omnium optima est.*

tavalisemad märgid on räägitud ja kirjutatud sõnad¹³ (vt lähemalt Jackson 1969). Intertekstuaalsuse analüüsi toob diskursuse analüüsi Norman Fairclough, kes peab intertekstuaalsuse analüüsiks vajalikuks rekontekstualiseerimist ehk kuidas on tekst ühest tekstist teise liikunud, kuidas transformeerunud ja kuidas materjal, mis on liikunud, on rekontekstualiseerunud uues kontekstis. Seega on oluline esitatu ja originaali vaheline seos ja kuidas esitatu uues tekstis figureerib ja mõjub (Fairclough 2003: 51).

Intertekst koosneb märkidest, mille abil saab neid ära tunda. Selleks intertekstuaalsuse mõjuks peab lugeja intertekstuaalsed elemendid ära tundma. Ziva Ben-Porat identifitseerib viis etappi: intertekstuaalse markeri ära tundmine, markeeritud elemendi identifitseerimine teise süsteemi osana, algteksti identifitseerimine, algteksti elementide aktiveerimine ning algse modifitseerimine ja interpretatsioon (Ben-Porat 1973: 108-109). Seda saab kokku nimetada dekodeerimiseks. Ka Hebel esitab allusiooni aktualiseerimiseks sarnased etapid, mis on kokkuvõtlikult: markeri äratundmine, äratuntud tsitaadi identifitseerimine, tsitaadi võrdlemine algallikaga ning tsitaadi funktsioonide esitamine (Hebel 1991: 138).

Tekstianalüüsi meetodi valikul on kõige olulisem eesmärk ning siinse töö eesmärk on analüüsida, kuidas Hilchen intertekste enda kirjadesse assimileerib (tsitaat, allusioon), kas ja mil määral modifitseerib (parafras), milline on algteksti ja sihtteksti kontekstide suhe ja millised on intertekstide funktsioonid. Tuleb valida analüüsimeetod, mis uurib nii väljendust kui ka konteksti. Interteksti kvaliteedi analüüsimisel tuleb analüüsida nii pindmist struktuuri (väljendust) kui ka süvastruktuuri (kontekst ja sisu) (Plett 1991: 9).

Siinse töö tekstianalüüs on süntees, mis põhineb peamiselt Anja Behrendti metoodikal, mida ta kasutas Cicero kirjade tsitaatsuse uurimisel (Behrendt 2010), Hebeli allusiooni markeerituse teoorial (Hebel 1991), Ben-Porat` allusioonikäsitlusel (Ben-Porat 1973) ja Morawski käsitlusel tsitaadi funktsioonidest (Morawski 1970).

1.2.1. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia

- Kirja dateering,
- kirja kontekst,
- kirja liik,
- kirja eesmärk,

¹³1. 2. 2. ...signa res...quae ad significandum aliquid adhibentur; 2.1.1 Signum est enim res praeter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire,...

- stiil: formaalne vs isiklik,
- adressaat ja tema seos autoriga.

Cicero kirjutab kirjas Scribonius Curiole (Fam. 2.4.1), et on kaks kirjaliiki, mis pakuvad talle naudingut: isiklikud ja naljatlevad (*familiare et iocosum*) ning ranged ja tõsised (*severum et grave*). Kõige üldisemalt on kirjad kas familiaarsed, s.o lähedastele (*familiares*) või ametikirjad (*negotiales*) nagu neid jagas ka Gaius Julius Victor (4. Saj)¹⁴.

Renessansiajal olid kirjade kirjutamise käsiraamatud, mis muuhulgas jagavad kirjad ka liikideks. Silmapaistvamatest varastest žanrinäidetest on tuntud näiteks Perotti *Rudimenta grammatices* (1473) ja Erasmus *De conscribendis epistolis* (1521). (Mack 2011: 228) Renessansiajal taasavaldati ka ridamisi antiikseid kirjakeirjutamise õpetusi.¹⁵ Erasmus nõuab, et kõik kirja liigid peavad langema kolme klassikalisse žanrisse, (Mack 2011: 242), milleks on *Deliberativus* (arutlevad), *Demonstrativus* (epideiktilised) ja *Judicialis* (juriidilised). Need kolm jagunevad omakorda alaliikideks:

1. *Deliberativus: Epistolae Svasoriae et Dissvasoriae, Hortatoriae, Dehortatoriae, Consolatoriae, Petitoriae, Commendatoriae, Conciliatoriae, Communicatoriae, Disputatoriae, Mandatoriae etc.*

2. *Demonstrativus: Epistolae Nunciatoriae, Gratiarum actrices, Gratulatoriae, Dedicatoriae, Laudatoriae, Reprehensoriae, Jocosae etc.*

3. *Judicialis: Epistolae Accusatoriae, sive Expostulatoriae, Querulae, Minatoriae etc.*

1.2.2. Intertekstuaalse markeri äratundmine

Ben-Porat ütleb, et autor jätab teksti elemendid (markerid), mis juhatavad lugeja meenutatava tekstini (Ben-Porat 1973: 107).

¹⁴ Epistolarum species duplex est; sunt enim aut negotiales aut familiares (Ars Rhetorica XXVII. 37).

¹⁵ Nt Demetrius *De Elocutione* (1. saj eKr), Julius Victor *Ars Rhetorica* (4. saj), Pseudo-Demetrios *Τυποὶ Ἐπιστολικοῦ* (3-4 saj), Pseudo- Libanios *Ἐπιστολῖμαιοι Χαρακτήρες* (4-6 saj).

Aa) allikaga viitamine:

- temaatiline marker: metakommunikatiivsete verbide, adverbide jm formuleeringute kasutamine; *verbum dicendi*; täpne allikaviide. Intertekst on igal juhul tajutav.

Ab) Allikata, kuid muul moel markeeritud intertekst:

- implitsiitne marker: sama interteksti kasutatakse vahetus läheduses või mõnes varasemas kirjas samale adressaadile; interteksti kasutatakse eksponeeritud kohas (alguses/lõpus); interteksti sõnajärg ja -kasutus erineb tähelepanuväärselt ülejäänud tekstist.
- eksplitsiitne marker:
- nimesignaaliga (nimetatud on mõni tegelane või autor, keda teatakse mõne teise autori teosest);
- lingvistiline signaal (intertekst ei ole põhitekstiga keeleliselt kooskõlas: on kas muukeelne, murdekeelne, kasutab teistsugust keeleregistrit vms);
- graafiline signaal (intertekstil on teine šrift kui põhitekstil, jutumärgid, käsikirjade puhul on vahetatud tindi värvi, vahed tekstis vms);
- meetriline signaal (meetrumi vahetus).

Ac) ilma markeeringuta intertekst:

- nullmarker: tekstis puudub lingvistiline ja graafiline signaal. Adressaat tunneb interteksti ära vaid siis, kui see on talle varasemast tuttav.

Vastavalt markeeritusele:

Ra) adressaat tunneb interteksti ära;

Rb) adressaat aimab interteksti olemasolu;

Rc) intertekst jääb tajumata.

1.2.3. Interteksti algallika identifitseerimine

Interteksti algallika identifitseerimiseks on adressaadil vajalik kultuurimälu ehk adressaadil peavad tekkima assotsiatsioonid, mis viiksid ta algallikani. Lotman on öelnud, et

semiootilise struktuuri mis tahes killus või üksiktekstis säilivad terve süsteemi rekonstrueerimise mehhanismid (Lotman 1999: 20). Adressaadil on võimalik algallikas identifitseerida interteksti abil, kui tal on selline kultuurimälu ehk ta on algallikaga tuttav. Kultuurimäluga on võrreldud ka *loci communes*'te süsteemi, mille puhul individuaalne mälu on täiendatud trükitud mäluga (Plett 1991: 15–16). Tänapäeval on individuaalne mälu täienenud veel lisaks trükitud versioonile ka elektroonilisega. Siinses analüüsis kasutan algallika identifitseerimiseks antiikautorite tekstide andmebaase ja nende otsimise tarkvara *Musaios* ja *Diogenes*.

1.2.4. Interteksti võrdlus algallikaga

- Kas ja mil määral on intertekst erinev algallikas esitatust?
- Millist mõtet intertekstid sihttekstis kannavad? Kes neid seal esitab? Mida see tähendab sihtteksti jaoks *a priori*?
- Millistes kontekstides on seevastu originaalteostes?
- Kas ja kui võrd võtab intertekst võtab kaasa algse konteksti?
- Millistesse kirja osadesse jäävad millised intertekstid? Millise kontsentratsiooniga?
- Kas intertekst esineb üksi või intertekstide keti koosseisus? Teise variandi puhul: kas intertekstid kinnitavad üksteist või argumenteerivad üksteise vastu või on omavahel dialoogis?
- Kes esitab interteksti: kas autor enda nimel või keegi kolmas?

1.2.5. Interteksti funktsioon

Morawski toob välja kolm interteksti funktsiooni. Esimene on seotud autoriteedi poole pöördumisega, mis oli eriti omane renessansiajale, mil taasavastati Platon ja Aristoteles. Teiseks funktsiooniks on erudiitsiooni väljendamine ning kolmandaks kaunistuslik funktsioon (Morawski 1970: 692). Funktsioonide analüüsimisel on oluline intertekstuaalsete viidete eksplitsiitsuse tasemed. Kõige eksplitsiitsem on interteksti funktsioon siis, kui teksti paigutatud lõigus on viidatud autori nime või teosele, mis viitab algallika autoriteetsusele (Albrecht 1999: 17). Pletti arvates on kaunistuslik tsiteerimine lähedane poeetilisele tsiteerimisele, millel puudub vahetu praktiline eesmärk ning selles suhtes erineb autoriteeti väljendavast tsiteerimisest, millele on omane veenmisjõud. (Plett

1988: 324). A. Behrendt (2010: 120) on kirjade puhul esile toonud veel järgmisi interteksti funktsioone:

- Sellega edastatakse kirja faktisisu, vahendatavat sõnumit,
- sellega edastatakse oma arvamust,
- interteksti eesmärgiks võib olla osav laveerimine, võimalus adressaati meelitada, öelda läbi lillede asju, mille otseütlemine oleks liiga järsk,
- eesmärgiks võib olla hinnangu andmine kellelegi,
- hoiatus,
- enda käitumise põhjendamine,
- enda autoriteetsuse suurendamine jne.

2. DAVID HILCHEN JA TEMA KIRJANDUSLIK TEGEVUS

2.1. David Hilcheni elulugu

David Hilchen (humanistinimega David Heliconius) sündis 19. novembril 1561. aastal Riias, Kölnist pärit kaupmehe ja Riia Suurgildi vanema Hans Hilcheni ja Catharina Hilcheni (neiupõlvenimega Kalb) lapsena. Davidil olid vanemad vennad Thomas ja Johannes Hilchen (von Ramm-Helmsing 1936: 4–7).

Pärast õpinguid Riia Toomkoolis oli Hilchen arvatavasti 1578. või 1579. aastal saadetud Riist Vilniusesse ning õppis lühikest aega sealses jesuiitide akadeemias, kus ta tutvus Poola kroonisuurkantsleri ja suurhetmani Jan Zamoyskiga (1542–1605). 1580. aasta maikuus asus Hilchen õppima Saksamaale katoliiklikusse Ingolstadt Ülikooli, kus ta pühendus retoorika ja Rooma õiguse õpingutele. Õpingute ajal Ingolstadtis oli Hilchen Leedu päritolu vürsti Aleksander Sluzki saatja. 18. septembril 1582. aastal asus Hilchen õppima protestantlikku Tübingeni ülikooli, kus esitas arvatavasti 1584. aastal pärimisõigusliku töö *Dispositio de universali ex testamento succedendi modo*¹⁶. Ta jätkas oma õpinguid Heidelbergi ülikoolis, kuhu astus 29. novembril 1584. aastal ning kus 20. veebruaril 1585. aastal kaitses oma pärimisõigusliku dissertatsiooni *De legatis et fideicommissis disputatio in antiqua Heidelbergensi academia sub excellentissimi viri Domini Matthiae Entzellini V.J.D. et professoris ordinarii: Praeceptoris sui omni officio observandi praesidio: ingenii retexendi gratia publice proposita a Davide Heliconio Livono die 20. Februarii horis ante et pomeridiani discutienda.*¹⁷ (von Ramm-Helmsing 1936: 13–19)

Arvatavasti töötas Hilchen 1585. aastal lühidalt Poolas Jan Zamoyski kantselei sekretärina, kuid samal aastal naasis ta Riiga, kus 1584. aasta jõulude ajal olid alanud kalendrirahutused¹⁸, millega Hilchen oli tihedalt seotud, sest ta oli hiljemalt 1586. aasta algusest Riia rae ülemsekretär. Aastatel 1586–1589 oli Hilchen Riia linna esindaja Liivimaa maapäeval. Hilchen oli Severini lepingu initsiaator, mis sõlmiti 26. oktoobril 1589. aastal. Leping lõpetas kalendrirahutused ning reguleeris rae ja kodanikkonna suhteid.

¹⁶ Praegu teadaolevalt ei ole see disputatsioon säilinud.

¹⁷ Säilinud Frankfurt am Mainis.

¹⁸ Rahvarahutused, mille põhjuseks oli Riia rae otsus minna Poola kuninga Stefan Bathori korraldusel üle Gregoriuse kalendri põhisele ajaarvamissüsteemile.

2. novembril 1589. aastal nimetati Hilchen Riia sündikuseks, kellena ta esindas Riia linna huve Varssavis Riigipäeval aastatel 1589, 1590 ja 1595. Ta sai ka Poola Seimis hääleõiguslikuks liikmeks, kui kuningas Zygmunt III (1566–1632, Poola kuningas 1587–1632) Hilchenile 1591. aastal aadlitiitli andis. Alates 1585. aasta naasmisest Riiga oli Hilchen oma tegevustes Riia linna esindaja ning huvide kaitsja (von Ramm-Helmsing 1936:19–30)

Hilchen oli ka Riia kultuuri ja hariduselu arendaja. 1588. aastal asutas ta Liivimaa esimese trükikoja, kutsudes Madalmaadest Riia esimeseks trükkaliks Nicolaus Mollyni, reformis konsistooriumit ja toetas raamatukogu rajamist. 1593. aastal oli Hilchen koos bürgermeistri ja linnusekrahvi Nicolai Eckega (1541–1623) Riia skolarhiks ehk koolide järelevalveinspektor ning 1594. aastal reformis Riia Toomkooli humanistlikuks gümnaasiumiks (von Ramm-Helmsing 1936:30–33).

Hilchen oli lähedane mitme mõjuvõimsa kaasaegsega. Ta oli Riia linnapea ja humanisti Franz Nyenstede väimees. Hilcheni abikaasa Katharina Krummhausen oli Nyenstede kasutütar (von Ramm-Helmsing 1936: 46). Hilchen pidas juba alates 1577. aastast kirjavahetust kuulsa humanisti, Rostocki ja hiljem Helmstedti Ülikooli õppejõu Johannes Caseliusega (1533–1613) (von Ramm-Helmsing 1936: 10–11). 1595. aasta juulist kuni 1596. aasta jaanuarini reisis Hilchen rohkesti, sihtkohtadeks olid Braunschweig, Helmstedt, Rostock, Wittenberg, Leipzig ja Frankfurt Oderi ääres. Helmstedti külastades oli tema esimene kohtumine Johannes Caseliusega ning Rostockis arutles ta Riia kalendrirahutuste kajastamise ainetel kroonik David Chytraeusega (1531–1600) (von Ramm-Helmsing 1936: 23).

Kõige enam on Hilchen tänapäeval aga tuntud kui Liivimaa maaõiguse projekti koostaja 1599. aastal. Vastavalt projektile sai talupojast pärisori, kellel puudus täielikult omandiõigus. Liivimaa seisuste esindajad kinnitasid Hilcheni projekti, kuid kuningas lükkas selle kinnitamise edasi ja see ei jõustunud kunagi (Hoffmann 2007).

1598. aastal nimetas Poola kuningas Hilcheni oma sekretäriks Liivimaal (*Secretarius Regiae Maiestatis*) ja Cesise (Võnnu) notariks (*Notarius Terrestris Vendensis*). Selle ametikohaga seoses pidi Hilchen 1598. aastast kuni 1599. aasta septembrini osalema kuningliku revisjonikomisjoni tegevuses Liivimaa mõisates. Revisjonikomisjoni töös osalemine tekitas olukorra, et Hilchen pidi esindama korraga nii Riia linna kui ka Poola

krooni huve, mis pani Riia rae liikmed Hilchenit umbusaldama (von Ramm-Helmsing 1936: 55–58)

1600. aasta alguses viis tekkinud umbusaldus Hilcheni lõplikult tülli Riia bürgermeistri ja lossikrahvi Nicolai Eckega, sest Hilchen teatas omalt poolt ametlikult, et Ecke on korrumpeerunud ning pärast 14. jaanuari avalikku konflikti oma asetäitja Jakob Godemanni (1563–1628, Riia asesündik 1598–1600, sündikus 1600–1605) ja Nicolai Eckega peeti Hilchen kinni, süüdistades teda Riia linna reetmises. Hilchen põgenes Riist ning viibis Varssavis ja Vilniuses, samal ajal kui Riias algas kohtuprotsess. Hilcheni kaitseks kirjutasid Jan Zamoyski ning piiskop Petrus Tilick (Tylicki), kuid oktoobris mõisteti Hilchen tagaselja süüdi. Ta mõisteti surma, kuulutati tagaotsitavaks ja tema vara konfiskeeriti (von Ramm-Helmsing 1936: 56–57)

Hilchen viibis alates 1600. aasta detsembrist kuni 1603. aasta juulikuuni Poola armee teenistuses, võttes osa Poola-Rootsi sõjast Eestimaal ja Liivimaal. Seal muutus ta lähedaseks palgasõdurite pealiku Jürgen (Georg) von Fahrensbachiga (ca 1551–1602), kes langes 1602. aastal lahingus Viljandi all, surres Hilcheni käte vahel. Hilchen oli oma otsuse edasi kaevanud, viidates õigustamata kohtuasjale ja äärmisele ebaõiglusele, kuid tema tegevus väelaagrist oli limiteeritud. 1603. aasta juulis saabus Hilchen Poola armeega Krakovisse ning läks Zamości, kus töötas sealses akadeemias ning Zamoyski esindajana. Ka tema naine ja lapsed tulid Hilchenile Zamości järele (von Ramm-Helmsing 1936: 62–65). Hilchen jätkas apellatsiooniga ning avaldas 1604. aastal Zamoščis enda ladinakeelse kaitsekõne *Clypeus innocentiae et veritatis*.¹⁹ Lisaks saadeti Hilcheni palvel talle kaitsekirju välisriikide akadeemiatest: Ingolstadtist, Tübingenist, Heidelbergist, Helmstedtist, Wittenbergist, Leipzigit, Jenast ja Padovast. 1605. aastal saadeti Hilcheni-vastased Godemann ja Eck Riist välja ning 1609. aasta mais saavutas Hilchen enese õigeksmõistmise. Poola kuningas Zygmunt III kuulutas välja kuningliku kohtu otsuse Hilcheni ja Nyenstedi kasuks. Hilchen aga ei naasnud kunagi Riiga. Tema viimane teadaolev kiri on kirjutatud 10. veebruaril 1610. aastal Johannes Caseliusele ning arvatav surmakuupäev on 4. juuni 1610. aastal Meseritzis (poola k Międzyrzecz) Preisimaal, kuhu ta oli kolinud 1606. aastal pärast oma metseeni Jan Zamoyski surma.

¹⁹ 1605. aastal tõlkis ta selle saksa keelde, tegi sellele täiendusi ning avaldas Krakovis pealkirjaga *Gegenwehr Der Unschuld und Warheit. Wieder Jacob Godemans Luneburgensis, und etzlicher des Rathes zu Riga Rethleinfürer gesprengte calumnien, schme unnd schandlibellen / Durch ... David Hilchen, Kon: May: zu Polen und Schweden Secretarien unnd Wendischen Landschreiber/ öffentlich auffgestellt*

2.2. David Hilcheni kirjandusliku tegevuse peajooned²⁰

David Hilchen kirjutas õigusteaduslikel, hariduslikel ja poliitilistel teemadel ning epideiktisilisi tekste. Neil teemadel kirjutades viljeles ta erinevaid žanreid: seadustekstid, traktaadid, kõned, luuletused, biograafiad ning siinse töö seisukohalt kõige olulisemana kirjad. Hilchen valdas ladina, vanakreeka, saksa ja poola keelt. Enamik tema kirjutistest on ladinakeelsed, kuid vastavalt adressaadile on mõned ka saksa või poola keeles. Luuležanriks on Hilchen valinud üksnes ladina keele, ülejäänud žanrides on ta kirjutanud nii ladina kui ka saksa keeles. Apoloogia ning mõned ülistuskõned on Hilchen avaldanud paralleelselt ladina ja saksa keeles, kuna adressaadid valdasid paremini saksa keelt.²¹ Kirjades esineb mõningast koodivahetust kreeka keelde. Suur osa tema kirjutistest ilmus 16/17. sajandil trükituna, peamiselt Riia trükikojas, mõned teosed ka Krakowis ja Zamośćis.²² Ühtki Hilcheni viljeldud žanri ei ole veel siiani eraldi uuritud.

²⁰ Hilcheni kirjandusliku tegevuse materjal pärineb käimasoleva projekti "Humanismi kõrgaeg Liivimaal: David Hilcheni epistolaarpärand keele-, kirjanduse-, õigus- ning haridusajaloo allikana" (PUT grant 2016-2019, projekti juht Kristi Viiding) annotatsioonist.

²¹ Kahes keeles on ilmunud: 1) 1589 *Oratio Davidis Hilchen Secretarii Rigensis, qua Illustribus ac Magnificis Dominis Commissariis, nomine Senatus et Civitatis Rigensis respondet die 7. Septembris Anno 1589.* (Riia: Mollin 1589) – saksakeelsena *Abscheidt wormit Seuerin Bonar und Leo Sapieha als von der Kgl. Mayt. zu Polen gen Riga abgefertigte Commissarien einen erbarn und wolweisen Rath und gemeine Stadt daselbst durch Andream Volanum Kgl. Secr. gesegnet. Nebenst angehengter Beantwortung, welche David Hilchen, ... gethan, den 7. Sept. 1589.* (Riia: Mollin 1589); 2) 1597 *Livoniae Supplicantis Ad S[anctam] Regiam Maiestatem Illustrissimosque Ordines Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, Oratio A nunciis nobilitatis Livonicae Generosis et Nobilibus, Reinhold Brakel, Ermessensi Capitaneo, S[anctae] R[egiae] M[aiestatis] Camerario: Ottone Dönhoff, Haerede in Idwen: Davide Hilchen, S[anctae] R[egiae] M[aiestatis] per Livoniam Secretario, et Notario terrestri Livon[ensi]. In Comitii Varsaviens[ibus]. Anno M.D. XCVII. die VII. Mensis Martij publice habita. Cracoviae, in Officina Lazari Anno D[omini] MDXCVII. Rigae excud[ebat] M.DIHC Nic[olaus] Mollinus.* – saksakeelsena *Underthenigste Werbung der betrangten Prouintz Lieffland: Der Königl. Mayest. und den Loblichen Ständen der Cron Polen und Grosfürstenthumbs Litthawen ... von der Lieffländischen Ritterschaft abgesandten ... auff's Reichstag zu Warsaw Anno MDXCVII den vij Monatstag Martii öffentlich vorbracht.* (Riia 1597); 3) 1599 *Epistola consolatoria ad Illustrem et Magnificum Dominum, D. Georgium Farensbach, Haeredem Karkusiensem, Palatinum Vendensem, Nobilitatis Livonicae bellicum prefectum, Taruestensem et Ruigensem Capitaneum, obitum vxoris suae lugente. Scripta a Davide Hilchen, S.R. Maiestati in Livonia Secretario, Adiunctum ἐπιτύμβειον sarcophago stanneo inscriptum.* (Riia: Mollin) – saksakeelsena *Trostbrief An Den Erleuchten unnd Wollgebornen Herrn Herrn Georg Farnsbach, Erbherrn auff Karckhuss König. Wendischen Woywoden FeldtObersten der Liefflendischen Ritterschafft zu Taruest vnd Ruigen Hauptman. Von David Hilchen Königl. Secretarin Liefflandt abgangen. Nebenst der uberschrift auff den Zinnern Sarck. Außm Lateinischen verdeutscht.* (Riia: Mollin); 4) 1604–1605 *Clypeus innocentiae et veritatis*, (Zamosc 1604) – saksakeelsena *Gegenwehr Der Unschuld und Warheit. Wieder Jacob Godemans Luneburgensis, und etzlicher des Rathes zu Riga Rethleinfürer gesprengte calumnien, schme unnd schandlibellen / Durch ... David Hilchen, Kon: May: zu Polen und Schweden Secretarien unnd Wendischen Landschreiber/ öffentlich auffgestellt* (Krakow 1605)

²² Praegu paiknevad need laiali paljude eri raamatukogudes ja arhiivides, peamiselt Läti Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus ja Läti Riiklikus Ajalooarhiivis. Osa on Poolas, Varssavi, Krakowi ja Gdanskis raamatukogudes, üksikud Rootsis ning Tartus leidub 19. sajandil ilmunud uustrükke.

Suurim osa Hilcheni kirjutistest on õigusteadusliku sisuga. Neist on mahukaim tema 1599. aastal koostatud saksakeelne Liivimaa maaõiguse projekt *Liffländisches Landrecht und Constitutiones unter Pohlen*, mis koosneb kolmest raamatust, kokku 559 artiklist. Esimene köide käsitleb haldus- ja riigiõigust, teine era- ja kriminaalõigust ning kolmas protsessiõigust. (Hoffmann 2007: 76–154) Teine oluline õigusteadusliku sisuga teos on tema koostatud saksakeelne Severini leping 1589. aastast, millega lõppesid Riia kalendrirahutused. Kolmanda tekstigrupina eristuvatest ladinakeelsetest traktaatidest on mahukaim tema enda õiguste, au ja omandi kaitseks 1604. a kirjutatud *Clypeus Innocentiae et Veritatis*²³. Järgmisel aastal avaldas Hilchen traktaadi pisut laiendatud kujul ka saksa keeles pealkirjaga *Gegenwehr Der Unschuld und Warheit*. 1604. aastal kirjutas Hilchen ladinakeelse didaktilise teose *Dikaiomatheia*²⁴, millega andis suuniseid Poola noormeestele, mida ja kuidas kahe aastaga Rooma õigusest selgeks õppida. Lisaks kuuluvad juriidiliste traktaatide hulka 1584. ja 1585. aasta pärimisõiguslikud dissertatsioonid.

Peale juriidiliste teoste tegeles Hilchen ka humanistliku pedagoogilise programmi sõnastamise ja propageerimisega. Hilcheni esimeses teadaolevas kõnes, 1587. aastal kirjutatud *De amabili civium Christianorum concordia paraenetica Oratio*²⁵, esitab ta haridusliku ideaalina idee, et antiikne, kristlik ja kaasaegne teadmine tuleb ühendada. Programmtekstiks akadeemilise humanistliku hariduse kohta on ka 1592. aastal Riia raehärra Dietrich Rigemanni pojale Theodorile adresseeritud 16 lehekülje pikkune kiri, milles Hilchen annab praktilisi nõuandeid edukaks stuudiumiks, tuues näiteid usuteadusest ja õigusteadusest (vt lähemalt Viiding 2013: 173–177). 1594. aastal Zamosci Akadeemia avamise puhul avaldas Hilchen koos teise väljapaistva Riia humanisti Daniel Hermanniga teose *Academiae Zamosciana recens institutae intimatio*²⁶, milles lisaks Daniel Hermanniluleetustele on kaks eri žanris osa Hilchenilt. Üks on proosas kirjutatud õnnitluskiri Jan Zamoyskile akadeemia avamise puhul ning selle olulisuse kirjeldamine ladina ja poola keele õpetamises. Teine osa on aga kuuest heksameetrist koosnev epigramm, mille sisuks on Zamości linnale langev kuulsus tänu akadeemia edukusele. 1594. aastal pidas Hilchen haridusprogrammilise kõne Riia Toomkooli avamisel humanistliku gümnaasiumina *Oratio*

²³ Zamocs 1604

²⁴ Δικαιομαθεία Dauide Hilchen Se[cretari]o R[egiae] M[aiesta]tis Ill[ust]ri d[omi]no Joanni Stanislaſo Sapiehae Supremi Ducat[us] Lith[uani]ae Cancell[ar]ij filio p[rae]scripta (käsikiri Krakow, H. von Ramm-Helmsingi tehtud fotokoopia Marburg Herder Institut).

²⁵ Kõne teksti ei ole õnnestunud leida, selle sisu on teada Ramm-Helmsingu tsitaadi kaudu (Ramm-Helmsing 1936: 23).

²⁶ Trükitud Riia: Mollin 1594.

*de Magistratus, parentum, praeceptorum in educandis liberis atque adolescentum in studiis optimarum artium officio, quodque omnibus fere idem sit scopus, sed non idem tropus*²⁷. Nii kirjas Rigemannile kui ka selles kõnes leiab Hilchen, et hariduses on kesksel kohal õige meetodi leidmine (Viiding 2013: 180). Toomkooli juhi Johannes Riviuse surma järel kirjutas Hilchen leinakõne *Oratio paraenetica Davidis Hilchen, Secretarii Regii, Rigens[is] Syndici ad spectabilem Senatum Rigensem*²⁸, milles ülistas Riviust ning soovitas Riia linnal kutsuda uus koolijuht Saksamaalt. Kolme aasta möödudes sai uueks koolijuhiks Salomon Frenzel, kelle vastuvõtuks kirjutas samuti Hilchen ladinakeelse kõne²⁹. Osaliselt võib koolijuhte puudutavaid kõnesid pidada haridusteema kõrval ka poliitilisteks.

Poliitilisteks teosteks võib pidada nelja Hilcheni kõnet. 1589. aastal pidas ta pärast kalendrirahutuste lõppemist Riia linna ja Liivimaa nimel kõne *Oratio Davidis Hilchen Secretarii Rigensis, qua Illustribus ac Magnificis Dominis Commissariis, nomine Senatus et Civitatis Rigensis respondet die 7. Septembris Anno 1589*³⁰, mille ta tänas poolakaid ning õigustas Nicolaus Ecki, Caspar von Bergi ja Otto Kannet, avaldades nende nimel tänu Poola kuningale ja Seimile, kes nende staatuse ja õigused taastas. 7. märtsil 1597. aastal pidas Hilchen Poola Seimis kõne, milles võrdles Liivimaad allegooriliselt õnnetu naisega, kes põlvitab Seimi ees, paludes oma põliselanikele õigust täita kodumaal ametikohti, õigust maavaldustele ja võrdsust Poola ja Leedu kõrval. 1601. aastal on avaldatud Hilcheni kõne³¹, mille adressaadiks on Liivimaa aadlikud, kes olid läinud Poola kuninga Zygmunt III poolelt üle, hakates toetama tulevast Rootsi kuningat Karl IX. Hilcheni arvates oli Karl IX isegi Vene tsaarist ebaõiglasem türann ning tema toetamine on reetlik ja kõlvatu. 1606. aastal koostas Hilchen Riia saadikute nimel Poola seimile kõne *Suspiria Livoniae*³² ehk Liivimaa ohked, mille sisuks oli liivimaalastele võrdsete õiguste nõudmine kogu Poola aladel.

²⁷ Kõne ilmus trükis kolm aastat hiljem, kuna Riia trükikojal polnud varem kreeka tähtede trükkimiseks vajalikke trükitüüpe.

²⁸ Trükitud Riia: Mollin 1596.

²⁹ *Oratio Davidis Hilchen S[ecretarius R]egius P. Fre[n]celij introduct[i]on[e] habita Rigae. Handschrift in Ander teil der Acten In Sachen belangende Einem Erbarn Radt der Stadt Rigae und Doct(orem) Jacobum Godemannum Syndicum an einen Wegen und wieder David Hilken. Käsikiri Riga LVVA 673–1– 344b, p. 254–267.*

³⁰ Trükitud Riia: Mollin 1589; Samal aastal ilmus ka saksakeelne variant: *Abscheidt wormit Seuerin Bonar und Leo Sapieha als von der Kgl. Mayt. zu Polen gen Riga abgefertigte Commissarien einen erbarn und wolweisen Rath und gemeine Stadt daselbst durch Andream Volanum Kgl. Secr. geseget. Nebenst angehengter Beantwortung, welche David Hilchen, ... gethon, den 7. Sept. 1589.*

³¹ 1601 – *Προσφωνησις ad Nobiles atque incolas Livoniae, qui sese cum Carolo Sudermanniae Duce conjunxerunt. Davidis Hilchen, Secretarii Regii et Notarii terrestres Wenden[is]. S.l. 1601.* Trükisena Riia LVVA 673–1–1217 35–38 säilinud vaid üks poogen; Hilchen maininud oma kirjas Epist. 1607–08–19.

³² Säilinud Hilcheni kolmandas kirjades raamatus Epist. III, 43.

1599. aastal kirjutas Hilchen Liivimaa esimese värss-satiiri, Catharini Santonellae Horti Musarum in Monte Helicone custodis [=David Hilchen] contra Cerberum [=Georg Herbers] in Elysijs vallibus excubito rem Heliconi oblatrantem Satyra³³. Teemat võib osalt pidada poliitiliseks, kuid eelkõige on teos epideiktiline. Satiir koosneb 140 heksameetrist ja jäljendab Iuvenalise satiire. Satiiri sisuks on enesekaitse kalendrirahutuste tegevustes ja Georg Herbersi ähvardamine, et ta lõpetaks rünnakud Hilcheni vastu. Alates juba pseudonüümidest on satiiris palju sõnamänge ning läbiv antiikmütoloogiast pärit tegelaste ja motiivide kasutamine. Epideiktilised on ka lühemad luuletused, mida Hilchen kirjutas üsna arvukalt, eriti just pagulasperioodil (1600–1610). 1595. aastast on säilinud luuletuste kogumik kümnest elegilistes distihhonides anagrammist, Nomina regia traiectione quadam litterarum interlitteratos hodie usitata breviter exposuit, mis on pühendatud kuningliku õukonna liikmetele, teiste seas näiteks kuningas Zygmunt III ja kuninganna Annale nende poja sünni puhul. Perioodil 1603–1607 kirjutas Hilchen mitmeid lühemaid ja pikemaid peamiselt epoodilisi erinevates värsimõõtudes pulmaluuletusi³⁴, mille eeskujudena saab nimetada Catullust ja Horatiust. Kuigi pulmaluuletused on rõõmsa sisuga, tutvustab Hilchen luuletustes aeg-ajalt ka enda kurba olukorda. Peale pulmaluuletuste on säilinud ka leina- ja mälestusluuletusi. Pärast Jan Zamoyski surma 1605. aastal kirjutas Hilchen tema auks epoodilise 166 värssi pika mälestusluuletuse, milles vaheldub heksameeter jambilise trimeetriga ning 19 värssi pika Asklepiose värsis luuletuse pühendusega Zamoyski pojale.³⁵ Samuti kirjutas ta 106-värsilise epoodilise leinaluuletuse Georg Schenckingi auks, milles varieerub heksameeter ja katalektiline daktüüline tetrameeter.³⁶ Schenckingi leinaluuletuse kõrvale kirjutas Hilchen ka kolme leheküljelise biograafia proosas. Talle väga lähedaseks saanud kaasaegse sõbra Georg (Jürgen) von Farensbachi kohta kirjutas Hilchen ladinakeelse 50-leheküljelise biograafilise

³³ Trükitud Riia: Mollin 1599.

³⁴ *Ode Nuptialis magnifico Domino Paulo Wolowicz Succamerario Grodnen(s)i Sponso, et lectissimae virginis Sophiae, Illustris ac Magnifici Domini Hieronymi Chodkiewicz, Castellani Vilnens(sis) Et Capitanei Brestensis filie, Sponsae. Inscripta A DAVID HILCHEN Not(ario) Ter(restri) Vendensi: S(anctae) R(egiae) M(aiestate) Secretario* (Zamosc 1603); *Nuptiis Magnifici Domini Iacobi Potocki Capitanei Bialocamenen. etc. ...Hedvigim, Domini Stanislai Comitis a Tarnow Castellani Sandomirien(sis); ΕΠΙΛΕΙΝΟΣ pompae Regalis in Nuptiis Serenissimi ac Potentissimi Principis Sigismundi Tertij, Dei gratia Poloniae et Sueciae Regis etc etc. et Serenissimae Constantiae, Serenissimi olim Caroli Archiducis Austriae, etc* (Zamosc 1604); *Oda ad Illustrem and Magnificum Dominum D. Nicolaum Comitem from Ostrorog, novam nuptam, Illustris et Magnifici Domini Fabiani a Czema Palatini Mariaeburgensis* (Zamosc 1604); *Generoso Domino Alexandro Krzyweczycki, excipienti domi suae Elizabetham, Dominica Joannis Gniewoszz, Capitanei Latovicien. etc ...*(Zamosc 1607).

³⁵ *In obitum Illustrissimi Herois, Domini Ioannis Zamoyski de Zamoscie, Regni Poloniae Supremi Cancellarij, et exercituum Ducis Generalis).*

³⁶ *EPICEDION Memoriae et honori MAGNIFICI AC GENEROSI DOMINI GEORGII SCHENCKING* (Zamosc 1605).

leinakõne Vita illustris et magnifici herois Georgii³⁷, mille juures on ka paar mälestusluuletust. Teine pikk biograafiline leinakõne on Liivimaa aadliku Kaspar Dönhoffi mälestuseks.³⁸

Epistolaaržanri viljeledes kirjutas Hilchen mitmesugustel teemadel, teiste seas ka õigusteaduslikel, poliitilistel kui ka haridusteemadel ning leidub ka epideiktalisi kirju. Juba oma õpinguperioodi ajal kirjutas Hilchen ladinakeelseid kirju, mida võib liigendada nn noorusea kirjadeks (*epistolae juveniles*). Enamik neist on aga siiani kokku kogumata ja editeerimata erinevates Euroopa raamatukogudes ja arhiivides näiteks Ajaloo Keskarhiivis Varssavis (Zamoyski arhiivis) ja Hertsog Augusti raamatukogus Wolfenbüttelis. Eksiili aastatel (1600–1610) kirjutatud kirju, mida võib nimetada ka *epistolae seniles*, on üle 700 ja need sisaldavad praegustel andmetel rohkem kui 160 000 sõna. Need kirjad kogus kokku pärast Hilcheni surma Riia jurist Caspar von Ceumern, kes jagas need kuude raamatusse (Ramm-Helmsing 1936: 71–72). Kõik kuus raamatut käsikirjalisi kirju on hoiul Läti Riiklikus Ajalooarhiivis ning lisaks on raamatud I–IV teise käsikirjana Linköpingi Linnaraamatukogus.

Esimesed kaks raamatut (*epistolae officiales*) koosnevad kirjadest, mis on adresseeritud Poola ja Leedu ilmalikele ning vaimulikele ülikutele. Kolmas ning neljas raamat sisaldavad kirju, mida Hilchen kirjutas teiste isikute nimel. Viiendasse ja kuuendasse raamatusse (*epistolae familiares*) on kogutud kirjad, mis on kirjutatud lähedastele inimestele, humanistlikele õpetlastele kui ka õpilastele. Viiendas raamatus on kirjad Leedu ja Poola sõpradele ja haritlastele ning kuuendas kuulsatele Lääne-Euroopa humanistidele, teiste seas nt. Justus Lipsiusele, Isaac Casaubonusele, Johannes Caseliusele ja Friedrich Taubmannile. (von Ramm-Helmsing 1936: 65–69)

Kirjade raamatud on väga erineva mahuga. I raamat sisaldab 133 kirja (umbes 29 500 sõna), II raamat 118 kirja (umbes 28 400 sõna). Valdav osa teiste nimel kirjutatud kirjadest koondub III raamatusse (89 kirja, umbes 27 800 sõna), ainult G. von Fahrensbachi nimel kirjutatud kirjad on teistest eraldi IV raamatus (15 kirja, umbes 6600 sõna). Mahukaim on

³⁷ Zamosc 1609.

³⁸ *Paraenetica Consolatio Davidis Hilchen Secretarii Sacrae Regiae Maiestatis, et Notarii Terrestris Vendensis. Ad Generosum Casparem Dönhoff Sacrae Regiae Maiestati a cubiculis adolescentem, et sua virtute, et generis nobilitate clarum Obitum Patri Svi Magnifici Ottonis Dönhoff Capitanei Adzelien(sis) lugentem missa* (Zamosc 1609).

V raamat 269 kirjaga (umbes 48 000 sõna). VI raamatus leidub 94 kirja (21 500 sõna). Üksikuid elu viimase dekaadi kirju leidub ka teistes raamatukogudes ja käsikirjades.

3. INTERTEKSTUAALSUSE ANALÜÜS DAVID HILCHENI KIRJADES

3.1. 1594-07-01

3.1.1. Teksti allikas

Kirja originaali ei ole siiani õnnestunud leida. Teksti allikaks on Jerzy Sarnowski editsioon uusladina kirjanduse ajakirjas „Humanistica Lovaniensia“ 1977. aastal, kusjuures Sarnowski editsiooni aluseks on 1594. aasta trükisest Gdanskis säilinud eksemplar. Teine eksemplar 1594.a. trükitud kirjast on säilinud Riias Läti Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus (Šiško 2013: 41).

3.1.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia

Kiri on kirjutatud Riias, 1. juulil 1594. aastal ning selle adressaat on Jan Zamoyski. Hilchen on saanud kätte Zamoyski kirja uue akadeemia avamise kohta. Ta lubab levitada kirja nii Riias kui ka Saksamaal, selleks et meelitada Zamošćisse üliõpilasi, kes sooviksid õppida ladina ja poola keelt. Uue kooli avamise kohta info levitamiseks otsustab Hilchen lasta trükkida oma lühikese kirja, epigrammi ja ka teise väljapaistva Riia humanisti Daniel Hermannini kolm luuletust. Oma luuletajaannet hindab Hilchen seejuures väikeseks. Hilchen usub, et akadeemia avamine toob kogu Sarmaatialale, mis on seni olnud tuntud sõjapidamise ja kangelastegude poolest, uue haridussõbraliku maine. Ta õnnitleb Jan Zamoyskit ja loodab, et ta elab veel kaua ning tema poeg astub pärast isa surma tema jälgedes.

Varauusaegsete kirjajärgi kirjutamiskäsiraamatute järgi kuulub kiri demonstratiivse kirjaliigi alla (*genus demonstrativum*), mille alaliikidest on sobilikuks õnnitluskiri (*epistula gratulatoria*) ja kiidukiri (*laudatoria*).

ILLUSTRISIMO DOMINO, DOMINO JOANNI DE ZAMOSCIO, REGNI POLONIAE CANCELLARIO SUPREMO ET EXERCITUUM GENERALI, BELZENS[I]/, MARIEBURGENS[I]/, DORPATENS[I]/, KNISZINENS[I]/, MEDZIERECENS[I]/, GRODECENS[I]/, JANOROVENS[I]/ ETC. ETC. CAPITANEO, DOMINO suo BENIGNISSIMO. Illustrissime Domine. Litteras Illustrissimae Celsitatis Vestrae accepi, et executus sum mandatum Celsitatis Vestrae cum summa animi alacritate, ut non solum Livones nostros certiores redderem de erecta Academia in Urbe Samosciana et doctissimis professoribus locupletata, sed in ipsam quoque Germaniam scribere visum fuit, ut et ibi innotescat haec via, quam Celsitas Vestra ad aeternitatem sibi

stravit, et si qui (**1a**³⁹) *ingenium praeclaris* quibusque *artibus* excolere volunt, et linguam simul Polonam et Latinam discere cupiunt, Samosciam Urbem petant. Quo autem pluribus res notior fieri posset, litteras typis excudendas et publicandas duxi, autorque litteratissimo viro Danieli Hermanno Borusso fui, ut pro veteri suo in illustrissimam Celsitatem Vestram studio et observantia, inter reliquas suas elegantissimas lucubrationes carmine Academiam Zamoscianam celebraret et, quae discendae proponantur illic artes, copiose dissereret; quod quidem fecisse eum Uustrissima Celsitas Vestra ex poëmate eiusdem copioso, vario et erudito, his scriptis adiuncto, intelliget. Et ego quamvis conari me magis in poësi scio quam efficere, nec amplius remis nedum velis ferar poëtici, tamen ut pagina completeretur, versus quoque meos adieci, nec dubito quin plurimorum excitentur ingenia, ut in hanc Academiam accurrant, tamque celebritate loci, quam fundatoris ipsius auctoritate plurimum permoveantur.

Rem adeo magnam per has turbas Celsitas Vestra conficere potuisse nemo non miratur; per eiusmodi certe columnas nisi steterit Respublica, ruet.

Gratulamur itaque Celsitati Vestrae de tam laudabili suo affectu et affectu optimo, quod tanquam salutare quoddam sydus Sarmatiae enatum, non modo bellicae laudis gloria et praeclaris rerum gestarum meritis patriam suam exornat, sed excolendis etiam hominum ingebis tantam operam impedit nec suptibus parcu, ut quamplurimis mortalibus prodesse queat.

Faxit Deus, ut quam longissima vitae tempora Celsitati Vestrae tribuat et in magnum ac salutare patriae commodum et ornamentum eandem diutissime conservet; et qui in clarissimum nomen Celsitatis Vestrae successurus est filius, utinam paternis vestigiis insistens, ex illustrissimo patre suo virtutem discat (**1b**) *verumque laborem*, hisque virtutibus

(1c) Assuescat, primis et te miretur ab annis,

Donec illustrissimi patris laudatissimus imitator factus, tanta eiusdem beneficia patriae et posteritati conservet; atque illustrissimae Celsitatis Vestrae exemplo nomen suum praeclaris extendat factis,

(1d) Inque sui crescat munera magna patris.

Sic enim futurum augurari possumus, ut ob renatum in patre filium omnes et singuli laetentur, sibi que gaudeant. Interim Illustrissimae Celsitati Vestrae gratum accidere hoc quaecunque studium meum vehementer cupio et opto. Cui quidem, quod reliquum est, me meaque venerabunde commendo. Rigae, Kalendis Juliis Anno 1594.

Illustrissimae Celsitatis Vestrae servitor omni officio paratissimus David Hilchen Syndicus Rigensis.

3.1.3. Intertekstuaalse markeri äratundmine

Intertekstil (1a) *ingenium praeclaris* quibusque *artibus* („loomust ülikuulsate kunstidega“) puudub ilmne markeering. Intertekstile vihjab sõnavalik, kuna tavapärasem väljend filosoofia stuudiumi tähenduses on *liberalibus* või *bonis artibus*. Hilchen on interteksti süntaktiliselt enda kirja assimileerinud tingimuskõrvallause osana lisades kindlas kõneviisis verbi (*volunt excolere*).

³⁹ Siin ja edaspidi on töö kirjutaja intertekstid nummerdanud ja alla jooninud.

Eksplitsiitsed markerid: Kuigi antud editsioonis on intertekstidel (1b) *verumque laborem* („tõelist tööd“) ja (1c) *Assuescat, primis et te miretur ab annis* („[vaprate tegudega] harjuks ja imetleks sind esimestest aastatest alates“) ka graafiline marker, milleks on interteksti toomine eraldi reale ning joondusega keskele, siis ilmselt on tegemist Sarnawski modernse editeerimisvõttega, sest üheski Hilcheni käsikirjalises kirjas (st ei tema enda autograafides ega varauusaegsetes apograafides) pole intertekste muust tekstist eraldi taandega välja toodud.

Süntaktiliselt on Hilchen interteksti enda kirja oskuslikult assimileerinud, kasutades interteksti (1d) *Inque sui crescat munera magna patris* („ja sirguks oma isa suurtesse ametitesse“) lähtetekstiga samas käändes ja lauseliikme funktsioonis ning muutes intertekstid (1c) *ut*-kõrvallauseks ja (1d) hortatiivseks kõrvallauseks, ning seetõttu ei ole äratuntav konteksti järgi. Küll aga on intertekstil meetriline signaal. Hilcheni kiri on proosas, intertekst 1c heksameetris ning 1d pentameetris, millest järeldub, et 1c ja 1d puhul on tegemist allikata, kuid muul moel markeeritud intertekstiga.

Interteksti 1b puhul on vihje algallikale implitsiitsem, markeriks on vahetu lähedus intertekstile 1c.

Tänu meetrilisele signaalile on lugejale, kellele on antiiksed meetrumid tuttavad, intertekstid 1c ja 1d tunnetatavad. Siinkohal on õige vaadelda, kes oli kirja adressaadiks ehk kas Hilchen võis eeldada, et tema jaoks on intertekstid tunnetatavad.

3.1.4. Kirja adressaat: Jan Zamoyski

Jan Zamoyski (19. märts 1542 Skokówka – 3. juuni 1605 Zamość) oli Stanisław Zamoyski poeg. Ta alustas oma õpinguid Poolas Krasnystawis ning asus juba noores eas õppima Prantsusmaale Sorbonne'i Ülikooli, seejärel Strasbourgi ja viimaks Padovasse, kus ta õppis õigusteadust ning vahetas usku (kalvinistist katoliiklaseks). Tema huvi antiikaja vastu näitab tema Rooma senatit puudutav traktaat „De senatu Romano“. Kui ta pöördus tagasi Poola, tegi Zygmunt (Sigismund) II August temast oma sekretäri ja kinkis talle Zamości mõisa. 1565. a sai temast Poola krooni asekancler ning 1578. a suurkancler. 1579. a võttis ta osa sõjakäigust Venemaa vastu. 1580. a rajas Zamości linna ning 1594. a akadeemia. 1601. a sügisel oli ta Liivimaal, kus juhtis Poola armee sõjakäike Valmiera, Viljandi ja Paide all, kuid kõrge vanuse tõttu andis ta 1602. a juhtimise üle Jürgen (Georg) von

Farensbachile. Zamoyski oli neli korda abielus ning abielust Barbara Tarnowskaga sündis tal 1594. a ainuke poeg Tomasz (PAB F. 599, 211-415).

Hilchen oli Jan Zamoyskiga tuttav hiljemalt 1579. aastast, mil Zamoyski oli Hilchenile saatnud kirja sooviga, et Hilchen saadaks Leedu aadlikku Alexander Sluckit tolle õpingutel Ingolstadtis. 1603.a. võttis Zamoyski Hilcheni oma kaaskondsete hulka, kinkides talle Horyszówo mõisa ja maja Zamosci linnas. Hilcheni enda vanemad pojad õppisid hiljem Zamosci akadeemias (Tygielski 1990:102).

Kuna adressaat oli kõrgelt haritud, võib eeldada, et ta tunnetas meetrilist signaali. Seega on tegu retsipereimisega, kus adressaat aimab interteksti olemasolu.

3.1.5. Intertekstide algallika identifitseerimine

Intertekst 1a algallikas on varakristliku kirikuisa Trascus Caecilius Cyprianuse (3. saj) eepiline teos „Carmen De Ingratis“ värss 733:

ergo eadem natura animae naturaue carnis

diversis mundum sub conditionibus intrat.

hic regnare datum est, illos servire necesse est; 730

hoc decor et vires validae viridisque senactus

suspicit, hos spevies ingora er debile corpus;

his viget ingenium praeclaris artibus aptum,

horum tarda premit gelidus praecordia sanguis;

Intertekstide (1b, 1c) algallikaks on P. Vergilius Maro „Aeneis“, 8. laul, värsid 514–519:

hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,

Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro 515

militiam et grave Martis opus, tua cernere facta

adsuescat primis et te miretur ab annis.

Arcadas huic equites bis centum, robora pubis

lecta dabo totidemque suo tibi nomine Pallas. ⁴⁰

Intertekst (1d) algallikat ei ole õnnestunud leida. Sama interteksti kasutab David Chytraeus oma 1582. a kirjas⁴¹. Chytraeus ja Hilchen kohtusid 1596. aastal, mil nad arutasid kalendrirahutuste kujutamist 1588. a Chytraeuse kroonikas, sest Hilchen ei olnud selle kujutamisega rahul. Riia raega oli Chytraeus kirjavahetuses juba aastast 1581. Kuigi ei ole teada, on võimalik, et Hilchen ja Chytraeus olid kirjavahetuses ning Hilchen võttis interteksti eeskujuks Chytraeuse kirja. Teiseks võimaluseks on, et Hilchen ja Chytraeus kasutasid sama kaasaegset allikat. Kuna interteksti ei ole õnnestunud identifitseerida, siis ei ole seda võimalik edasi analüüsida.

3.1.6. Intertekstide võrdlus algallikaga

Intertekst 1a on allusioon Cyprianuse teosele „Carmen De Ingratis“, mis on kirjutatud uskumatute vastu ja usust ära pöördunute tagasi kutsumiseks. Algallikas on võrdlus vaimu ja ihu vahel, kusjuures hing (*ingenium*) on võimeline särama kuulsates kunstides. Hilchenil on säravateks kunstideks keeleõpingud.

Intertekstid 1b ja 1c on seotud, koosnedes kahest osast, millest üks, sissejuhatav (1b) on ümbersõnastatud (*paraphrasis*) ja teine (1c) on sõna-sõnaline (*verbatim*).

1b) *grave...opus* versus *verumque laborem*

Antud interteksti osa on äratuntav vaid siis, kui algallikas on kindlaks tehtud. Interteksti markeriks on vahetu lähedus interteksti teise osaga. Hilchen on interteksti ümber sõnastanud *verus pro grave* ning *labor pro opus*, kuid mõte jääb algallikaga võrreldes samaks. Algallikas soovib Evander, et Pallas õpiks rasket sõduritööd Aenease juhtimisel. Hilchen kirjutab, et Zamoyski poeg õpiks isa eeskujul tõelist tööd. Seega on Quintilianuse järgi tegu parafrasiga.

1c) *adsuescat primis et te miretur ab annis* versus *Assuescat, primis et te miretur ab annis*

⁴⁰ Järgigu päälegi sind minu rõõm ning loht, minu lootus | harjugu Pallas, mu poeg sinu all sõja raskusi kandma, | õppigu Mavorsi tandrite töid, sinu jälgedes nähku | aegsasti üllust ja au, sinu eeskujus väärsust ja vaprust. | Kakssada ratsut sulle, Arkaadia tublimad noored, | annan ma vürst-omast käest lisab võrdselt saatjaid ka Pallas. (tlk Ants Oras. Vergilius 1992, lk 207-208).

⁴¹ *Regnorum gubernatione diutissime superstitem utiliter adiuvet, inque Patris crescat munera magna sui.* (Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark: vom Jahr 1522 bis 1663, lk 172)

Tegemist on sõnasõnalise intertekstiga, kus esineb ainult ortograafiline assimilatsioon eripära *assuescat* pro *adsuescat*. Kuna intertekstil on eksplitsiitne marker (meetrum), mis juhatab lugeja algallikani ning algtekst on sõna-sõnalt taasesitatud, pean seda tsitaadiks. Hilchen on kirja kirjutanud Riias viibides, seega on tal olnud võimalus kasutada nii oma kui ka Riia linnaraamatukogu raamatuid. See võib olla üks tegur, miks tsitaat on *verbatim*.

Interteksti kontekst algallikas ja sihttekstis on järgmine: Troojast põgenenu, eakas Evander, annab oma noore poja Pallase Aenease sõjaväkke, kus ta loodab, et Pallas järgib Aenease üllust, au ja vaprust. Ka sihttekstis on tsitaat esitletud Zamoyski noorele pojale mõeldes, viidates, et poeg võiks järgida isa eeskujut. Seega on tsiteerija algteksti konteksti sihtteksti üsna ilmsete paralleelidega üle võtnud. Võrrelda saab ka Aeneast ja Zamoyskit kui rahvaste liitjaid. Vergiliusel on Aenease epiteetideks eeposes *pius*⁴² ja *pater*⁴³, pühendunu, väärika, vakra ja lugupeetu, isamaa isa tähenduses. On tõenäoline, et neid voorusi näeb Hilchen ka Zamoyskil.

Arvestades Hilcheni kirja eesmärki adressaati kiita ja õnnitleda, võib näida kaheldav, kas tsitaat võtab kaasa „Aeneise“ konteksti tervenisti. „Aeneise“ X laulus hukkus Pallas lahingus Turnuse käe läbi ning X–XI laulus leinab Evander oma poega. Selline kontekst, mis tänapäeval võib näida pahaendelise tulevikuväljavaatena Zamoyski pisipoja jaoks, kätkes antiikset *dulce et decorum est pro patria mori* (Horatius c. 3.2.13) ideed järgides varauusajal pigem soovi kasvatada nii mehine poeg, kes ei pelgaks isamaa eest lahingusse minna ja surragi.

3.1.6. Intertekstide funktsioon

Esiteks võib öelda, et intertekstide kasutamine lähteteksti autorit ja teost mainimata on kompliment Zamoyski haritusele. Hilchen eeldab, et adressaat tunneb intertekstid ära ka autoriviiteta ning näitab selliselt nii enda kui ka Zamoyski erudeeritust. Teiseks on intertekstidel kaunistuslik funktsioon, kuid see kannab ka praktilist funktsiooni, milleks on anda öeldule suurem jõud ja veenvus. Intertekstidega tekitatakse lugejas seos algteksti kontekstiga, mille kaudu hakkab öeldu osaliselt kandma ka algteksti konteksti.

⁴² Kokku 17 korda (Parry 1971: 196)

⁴³ Kokku 16 korda (Parry 1971: 196)

3.2. 1600-05-10

3.2.1 Teksti allikas

Kiri on Riia käsikirjas *epistolae seniles* e esimese raamatu esimene kiri, Linköpingi käsikirjas aga teine. Kiri on transkribeeritud ja kollatsioneeritud kahe apograafi järgi, millest üks on hoiul Läti Riiklikus Ajalooarhiivis (Riga LVVA 4038-2-297 p. 1–1v) ja teine Linköpingi Linnaraamatukogus (Linköping Stadsbibliotek/Stiftsbiblioteket, Br 43, p.2–4).

3.2.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia

Hilchen tänab Lvovi peapiiskoppi Jan Dymitri Solikowskit (Joannes Demetrius Solikowiust) kirja eest, millest ta on imetluses, ning loodab, et saab ka edaspidi õnnistatud selliste kirjadega. Solikowski kiri liigutab teda eriti seepärast, et ta ise on kurvas situatsioonis.⁴⁴ Solikowski on soovinud teada, milline on Hilcheni olukord. Hilchen kirjutab, et tema kohtuasjas Riia linna vastu on toimunud esimesed ärakuulamised ja kuigi kohtus on tema süüetus kinnitust leidnud, on siiski keegi, kes on tema vastu.⁴⁵ Seetõttu, kuna Riia linn pole pädev, läheb asi otsustamiseks edasi kuningale. Niisiis on asi pidurdunud ja Hilchen arvab, et kui asjaga veel viivitatakse, siis oleks tal ehk isegi olnud parem mitte Varssavisse tulla ja isegi parem mitte elada. Ta annab oma saatuse jumala kätte. Kui riialased oleksid olnud nõus Hilcheni juhtimise all elama, siis ta oleks juba koju naasnud, aga praegu ei taha ta oma saatuse vastu võidelda, vaid ootab kuninga otsust. Ta loodab, ta saab Mogilas juhtunust⁴⁶ Leo Sapieha⁴⁷ käest teada ning saadab Solikowskile lohutuseks katkendi Euripideselt. Kuna tal endal ei ole rohkem midagi öelda, saadab ta Solikowskile Salomon Frenzeli teose „*Sacrificium agni caelesti*“, mis ilmus 1592. aastal.

Varauusaegse kirjaliikide jaotuse järgi kuulub kiri deliberatiivse kirjaliigi alla (*genus deliberativum*), mille alaliikidest on sobilikuks infot vahendav kiri (*epistula communicatoria*):

⁴⁴ Hilchenile on juba esitatud süüdistus Riia linna reetmises ning ta on Riist põgenenud.

⁴⁵ Ilmselt Jacob Godemann (1563–1628), dr.jur. 1596 Wittenbergis; 1598–1600 Riia viitsesündik, 1600–1605 Riia sündik.

⁴⁶ Mogila on tänaseni tegutsev tsistertslaste klooster Krakowis.

⁴⁷ Lew (Leo) Sapieha (1557–1633) oli Valgevene päritolu Rzeczpospolita ehk Poola-Leedu riigi aadlik; 1589–1623 Leedu Suurvürstiriigi suurskantsler; 1623–1633 Leedu suurlahetman (<https://lccn.loc.gov/no94038771> 12.05.2017)

Joanni Demetrio Solikowski,
Archiepiscopo Leopoliensis⁴⁸

Servitia mea perpetua cum venerat[i]one.

Faciem Ill[ustrissi]mae Do[mination]is Ve[stra]e amabilissimam aspicere pulchrum equidem esse, sed haud scio, an non manus R[everendissimae] D[ominationis] Ve[stra]e adeo elegans, adeo polita ut haec est, quam ad me misit et pulchrior sit ipso congressu. Quapropter R[everendissimae] D[ominationis] V[est]rae habeo gratiam: ego [e]n[im] si negem me literis istis mirifice esse recreatum, mentiar. Atque opto ut saepe beer talibus literulis, praesertim hoc tempore, quo inopinanti casus tristitia afficior. Quod R[everendissima] D[ominatio] V[est]ra scribit, se cupere scire, quo loco sint nunc res meae, demum declarat mihi notum erga me suum amorem. Ego a[utem] q[ui]d de fine dicam, cum vix initium apud D[ominos] Assessores reperirem? Audita quidem esse causa, et congruentibus votis innocentia mea approbata. Sed unus instar omnium obstitit, quo minus sententia lata, sed causa ad R[everendissimam] M[ajesta]tem recepta fuerit. (2a) Haeremus itaque in relatione velut fimbria DEi. Sed mirum est, homines respicere potius ad tempora, quam ad ipsam Justitiam. Profecto si res differetur, multo satius esset huc non venisse, vel non vixisse. Et si impune haec facta esse videbuntur, quam quaeso parient confusionem? Sed confidere oportet et (2b) ἐκλήσιν κακῶν petere a DEo. Dabunt isti (2c) μηχανορράφοι κακῶν aliquando poenam, quam merentur. Me certe, si Rigen[sis] passi fuissent ducere vitam meis auspiciis, jamdudum Civitati valedixissem. Nunc cum fortuna mea bellum gerere nolo. Abivit DEo volente malum istud, (2d) cum vernis violis. De Mogila q[ui]d futurum sit, forsitan ex Ill[ustrissi]mi Leonis litteris R[everendissima] D[ominatio] V[est]ra cognoscet. Affulserat nobis spes, sed ut frigus, tenera germina primus enascentia, reprimere solet, sic Livor et Invidia non sinunt ea perfici quae volebamus: (2e) Ringere Livor iners. Et q[ui]a de sedando dolore quaedam R[everendissima] D[ominatio] V[est]ra mihi perscripsit, (2f) ideo et ego salutare praeceptum Euripidis R[everendissimae] D[ominationis] V[est]rae mitto. Ille, inquit, hoc omnium novisse, primum convenit: ferenda, sors quae tulerit, esse fortiter. Ita vir [e]n[im] perhibebris simul optimus, simul pungent minus molesta. Haec dicere omnes q[ui]dem scimus, facere pauci solent. Cum nihil praeterea sit, quod scribam, mitto Sacrificium Frencelii nostri, qui recidis in morbum dicitur, quod cum dolore cognovi: scio [e]n[im] periculosos esse crebros lapsos. Sed eum et nos ipsos DEo commendamus. Ego vero studia

⁴⁸ Nurksulgudes on siin ja edaspidi apograafide lühendite väljakirjutused.

et Servitia mea R[everendissimae] Cels[itudini] V[est]rae offero. Varsavia prid[ie] Ascens[ionis] D[omi]nicae An[n]o 1600.

3.2.3. Intertekstuaalse markeri äratundmine

Kirja esimese interteksti (2a) markeriks on ülejäänud tekstist erinev stiil. *Haeremus itaque in relatione velut fimbria DEi* puhul on nimelt tegu poeetilise väljendiga, metafooriga, mille võib tõlkida „nõnda me takerdume selles suhtes justnagu jumala narmad“. Hilchen kõrvutab end jumala rüü narmaga. Tegemist võib olla implitsiitse markeriga ja allikata, kuid muul moel markeeritud intertekstiga. Süntaktiliselt on intertekst assimileeritud võrdluskõrvallausena.

Teiseks esinevad selles kirjas eksplitsiitsed lingvistilised signaalid kahes järjestikkuses lauses. Hilchen kasutab kreekakeelseid fraase lause sihitisena (2b) *ἐκλῆσιν κακῶν* („hädade/halbade unustamist“) ja lause alusena (2c) *μηχανορράφοι κακῶν* („salaplaanide sepitsejad“). Tegemist on kummagi lause põhilist semantilist rolli kandvate fraasidega. Kreeka šrifti kasutamine annab lisaks lingvistilisele signaalile ka graafilise signaali.

Samuti nagu kirja esimene marker, on poeetiline ning metafoorne ka ajamäärusena lausesse lisatud (2d) *cum vernis violis* ("kevadiste kannikestega"). Poolvärss ehk meetriline signaal esineb (2e) *Ringere Livor iners* („Mossita, jõuetu kadedus!“), mis on ka süntaktiliselt muust lausest esile toodud nii paigutamisega lause lõppu kui ka üleskutsuva konjunktiiviga.

Kirja lõpuosas esinevad aga temaatilised markerid, milleks on autori sissejuhatav allikaviide *Euripidis* ning metakommunikatiivne verb *inquit*. (2f) *ideo et ego salutare praeceptum Euripidis R[everendissimae] D[ominationi] V[est]rae mitto. Ille, inquit, hoc omnium novisse primum convenit: ferenda, sors quae tulerit, esse fortiter. Ita vir [e]n[im] perhibeberis simul optimus, simul pungent minus molesta. Haec dicere omnes q[ui]dem scimus, facere pauci solent* ("Seetõttu saadan ma ka Teie Lugupeetavaimale Isandale selle Euripidese tervistava soovitus. Ta ütleb: "Kõige esmalt on kohane teada seda, et tuleb vapralt taluda seda, mida saatus toob. Sest nõnda nimetatakse sind parimaks meheks, nõnda puudutavad [sind] vähem raskused. Seda oskame me kõik öelda, aga teha tavadsevad vähesed").

3.2.4. Kirja adressaat: Jan Dymitr Solikowski

Jan Dymitr Solikowski (lad. Joannes Demetrius Solikowius) (1539–1603) oli roomakatoliku vaimulik ja diplomaat. Ta õppis Krakowi Ülikoolis 1556–1559 ning pärast seda asus õppima Wittenbergi Ülikooli Philipp Melanchthoni juurde. 1562. aastal sai ta kunsti ja filosoofia magistriks. 1564. aastal määras kuningas Zygmunt II August ta oma sekretäriks. Ta osales 24 diplomaatilisel missioonil, sealhulgas ka paavst Sixtus V juures. 1582. aastal määrati Solikowski Valmiera kirikuringkonna administraatoriks ja Riia katoliku kiriku kuraatoriks. 1598–1599. aastal oli ta ka Liivimaa revisjonliige. Ta on arvukate teoloogiliste ja filosoofiliste teoste autoriks. Solikowski kirjutas ka luuletusi, nt 1562. aastal anti Krakowis välja tema „Poemata“⁴⁹. 1625 arvati ta ka 100 silmapaistva Poola kirjaniku hulka (Starowolski 1625: 15–17). Ilmselt oli Solikowski Poola kõrge vaimuliku aukandjana Hilcheni tegemistega pidevalt kursis. Nimelt avaldati Solikowski teos "Prussia Regi optimo maximo patri Patriae foelicitatem", mis oli kirjutatud 1566. aastal, uuesti Riias 1599. 1600 avaldati tema mahukas pöördumine liivimaalaste poole "Ad Livones... paterna et amica paraenesis"⁵⁰.

Riia ja Linköpingi käsikirjas on teada veel kaks hilisemat Hilcheni kirja Solikowskile: 1601-12-10, 1603-06-23.

3.2.5. Intertekstide algallika identifitseerimine

Esimese interteksti puhul (2a) on kahesõnaline kattuvus Augustinuse jutlusega „Sermo de muliere quae fluxum sanguinis patiebatur“ (Sermones 63/A.3) : *Ergo Paulus apostolus missus ad gentes, ipse est fimbria vestimenti Domini, quia ipse erat novissimus Apostolorum.*

Katkendi 2c algallikaks on Euripidese tragöödia „Andromache“ värss 447:

ὦ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βροτῶν 445

Σπάρτης ἔνοικοι, δόλια βουλευτήρια,

ψευδῶν ἄνακτες, μηχανορράφοι κακῶν.

⁴⁹ Vt. <http://ustc.ac.uk/index.php/record/241813> (18.05.2017)

⁵⁰ Vt. http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=11948&from=&dirids=1&ver_id=&lp=7&QI= (17.05.2017)

— λικτὰ κοῦδ' ἐν ὑγίᾳ, ἀλλὰ πᾶν πέριζ

φρονοῦντες, ἀδίκως εὐτυχεῖτ' ἂν Ἑλλάδα.

Intertekst 2b puhul tekib kahtlus, et arvestades Euripidese intertekstide sagedust käesolevas kirjas võiks seegi pärineda Euripideselt, sest Euripidese „Medeias“ (värss 361–362) esineb väljend κλύδωνα /.../ κακῶν („hädade lainet“). Välistada ei saa muidugi võimalust, et Hilchen võis kasutada mõnd omaaegset Euripidese editsiooni, milles väljend leiduski kujul ἔκκλησιν κακῶν („hädade/halbade unustamist“), või et apograafi kirjutaja tegi vea ümberkirjutamisel. Euripidese „Medeias“ esinev väljend ei sobiks aga sisu poolest käesoleva kirja lausesse. Sõna ἔκκλησιν esineb kreeka kirjanduses ainsana Homeroses „Odüsseias“ (24.485), seega on usutavasti intertekst pigem Homeroselt.

Tekstikatkendit 2d ei õnnestunud identifitseerida ning poolvärss (2e) *Ringere Livor iners* esineb paljudes varauusaegses ladinakeelses luuletustes⁵¹ ja epitaafidelgi⁵², kuid antiikautorite eeskju on ilmselt vaid osaline. Väljend *Livor iners* esineb Ovidiusel „Epistulae ex Ponto“ kolmandas raamatus (3.101) värsi alguse positsioonis.

Identifitseeritav on autoriviitega allikas (2f), milleks on Euripidese fragment 572, 1–5:

ἔν ἐστι πάντων πρῶτον εἰδέναι τόδε,

φέρειν τὰ συμπίπτοντα μὴ παλιγκότως·

χοῦτός γ' ἀνὴρ ἄριστος, αἷ τε συμφοραὶ

ἦσσαν δάκνουσιν. ἀλλὰ ταῦτα γὰρ λέγειν

ἐπιστάμεσθα, δρᾶν δ' ἀμηχάνως ἔχει. 5

Küsimuse tekitab siiski see, kas Hilchen on kasutanud algallikat ja tõlkinud fragmendi ise või kasutanud juba olemasolevat ladinakeelset tõlget.

Kuna humanist Johannes Camerariusel (1500–1574), kes tegeles kreekakeelsete tekstide tõlkimisega ladina keelde, leidub ühes tema publitseeritud kirjas nii kreekakeelne

⁵¹ Nt Janus Cornarius (Melchior 1620: 90), Philopator Belga (Collectio Carminum, Volume I), Janus Broukhusius (Rotgans 1735).

⁵² Nt epitaaf Johannes Wagnerile 1622 (<http://www.inschriften.net/braunschweig/inschrift/nr/di056-0775.html#content> 17.05.2017)

Euripidese fragment kui ka ladinakeelne tõlge, mis langeb sõna-sõnalt kokku Hilcheni intertekstiga, siis võib eeldada, et Hilchen kasutas juba olemasolevat tõlget. Ka saatelause on Cameriusel ja Hilchenil konstruktsioonilt ja hinnangult Euripidesele sarnane.

Camerarius: „Et quia tecum coepi graecissare, de molestia repellenda et sedando dolore perscripsi separatim in carta salutare praeceptum Euripidis, et tibi misi“

Hilchen: „Et q[ui]a de sedando dolore quaedam R[everendissima] D[ominatio] V[est]ra mihi perscripsit, ideo et ego salutare praeceptum Euripidis R[everendissimae] D[ominationi] V[est]rae mitto.“

3.2.6. Intertekstide võrdlus algallikaga

Intertekst (2a) *fimbria Dei* on allusioon Augustinuse jutlusele, mis räägib apostel Paulusest, kes saadetuna rahvaste juurde on jumalarüü narmaks (või servaks), sest ta oli viimane apostlitest. Augustinus kirjutab, et kas mitte jumalarüü narmad ei ole viimane ja vähim, ning mainib, et apostel Paulus on öelnud nii seda, et ta on viimane kui ka vähim. Siis aga pöördub Augustinus lootuse poole, jutustades, et naine, kes kannatas verise düsenteeria all, puudutas narmaid ja sai taas terveks. Augustinus soovib, et las meigi siis puutume ja seega usume, et saaksime taas terveks. Seega väljendab intertekst ise küll justkui lootusetut olukorda, aga algallika kontekst vihjab lootusele.

Hilchen on lisanud intertekstile (2b) *ἐκλήσιν* sõna *κακῶν*, mida algallikas ei esine. Tegemist on vihjega ehk allusiooniga Homeroose „Odüsseiale“, eepose lõpuvärssidele, kus Zeus kutsub üles üldisele rahule: et unustataks poegade ja vendade tapmised (=halvad asjad) ning taastuks rikkus ja rahu.⁵³ Ka Hilchen kasutab allusiooni kontekstis, kus ütleb, et tuleb uskuda, et jumal annab halva unustamise.

Interteksti (2c) *μηχανορράφοι κακῶν* ei ole Hilchen modifitseerinud. See on sõnasõnaline lühike vihje ilma autoriviiteta ja seega on tegemist allusiooniga. Hilchen kirjutab, et halbade salaplaanide sepitsejad saavad ükskord sellise karistuse, nagu nad väärivad. Euripidesel ütleb algteksti katkendis Andromache, kes neab spartalasi, et nad on

⁵³ ἡμεῖς δ' αὖ παιδῶν τε κασιγνήτων τε φόνοιο | ἐκλήσιν θέωμεν: τοὶ δ' ἀλλήλους φιλέοντων | ὥς τὸ πάρος, πλοῦτος δὲ καὶ εἰρήνῃ ἅλις ἔστω. (Hom. Od. 24.484–486) „Poeg ja vendade surma me neil aga aitame meelest | kaotada varsti – ja taas sula sõprus ja lepitus liitku | kõiki, et õitseks see maa rahus ikka ja rikkuses rohkes!“ (Annist 1963: 24. 484–486)

vihatuimad surelikud kogu inimkonna silmis, halva sepitsejad, valede meistrid jne. Andromache nagu Hilchengi on siin kannataja rollis, kes on oma kodulinnast eemale aetud. Nimelt on Riia linn ja viitsesündik Godemann Hilchenit valesti süüdistanud, mistõttu ta mõisteti surma. Samuti on Menelaos lubanud tappa Andromache. Ka "Andromache" värss *τὰ θεῖα δ' οὐ θεῖ' οὐδ' ἔχειν ἡγῆ δίκην* (439) sobitub hästi interteksti konteksti. Andromache küsib, kas Menelaos ei arva, et jumalad ei karista teda selle eest. Sama loodab ka Hilchen jumalalt (*Deo*, ainsus).

Intertekst (2e) *livor iners* on kahesõnaline allusioon Ovidiuse eksiilperioodi eleegiast Musta mere ääres. Ovidius oli tema enda arvates süüdi mõistetud ilma senati ja kohtunikuta (*Tristia* 2.131–132), seega tunneb ta ebaõiglust. Nii Ovidius kui ka Hilchen võisid tunda, et neid on just kadeduse pärast välja saadetud.

Nagu juba eespool kirjeldatud, on intertekst (2f) Euripideselt tõlge, seega on Quintilianuse järgi tegu parafrasiga. Sissejuhatavas fraasis on Hilchen (põlvkond varasema Camerariuse eeskujul) Euripidese öeldule andnud ka hinnangu 'tervistav' (*salutare*). Algallikas on Euripidese fragment, mida peetakse tragöödia „Oinomaos“ osaks, kuid sellest on väga vähe säilinud ning konteksti on säilinu põhjal keeruline oletada. Seetõttu tundub, et Hilcheni jaoks ei olegi oluline tragöödia kontekst ehk ta ei püüa adressaadis luua seoseid algteksti kontekstiga, vaid oluline on just see tervistav ütlus. Parafraasi sisu saab taas seostada Hilcheni enda kurva olukorraga. Ta ütleb, et kuigi tal on raske, püüab ta taluda seda ebaõiglust, mis talle saatus on toonud, sest kui ta ei taluks seda vapralt, oleks veelgi raskem.

3.2.7. Intertekstide funktsioon

Erinevalt kirja eesmärgist tervikuna ei ole ühelgi kirjas esineval intertekstil informatsiooni edastavat funktsiooni. Augustinuse teosele vihjamises (2a) saab näha seotust adressaadiga, kuna Solikowski kui piiskop võis allusiooni ladina kirikuise teosele hõlpsasti ära tunda. Jääb silma, et kõikide ülejäänud intertekstide (va 2a) algallikas on luule ning üks neist (2f) harva esinev fragment. Luuletekstid on Hilchenil valitud eri ajastutest (Homerosest Ovidiuseni), keeltest (ladina ja kreeka) ja žanridest (eepikast, tragöödiast, eleegiast). Kuna ka kirja adressaat Solikowski oli poeet, soovis Hilchen ilmselt kõikide intertekstidega demonstreerida enda erudeeritust nii ladina kui ka kreeka luules ning teha ühtlasi komplimendi adressaadi õpetatusele.

Kaht interteksti on Hilchen kasutanud hinnangu andmiseks oma vastaste kõlvatusele (2c, 2e). Intertekstide 2a, 2b, 2d ja 2f puhul domineerib lisaks õpetatuse väljendamiselle kaunistuslik funktsioon.

3.3. 1607-07-19

3.3.1. Teksti allikas

Kiri on *epistolae seniles* e viiendas raamatus (*epistolae familiares*) 55. kiri, mis on transkribeeritud Lätis leiduva apograafi järgi. (Riga LVVA 4038-2-297, leht 194-194verso)

3.3.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia

Hilchen tervitab adressaati ning ütleb, et ta veab teda justkui kirjastiilide lahingusse. Ta võrdleb kirjas enda ja adressaadi stiile, kusjuures Hilcheni stiil on kuivem ning adressaadi stiil asianistlik. Hilchen kirjutab, et adressaat on niivõrd oskuslik ja andekas, et on lahingu võitnud. Hilchen jagab adressaadile tunnustust öeldes, et kui ta on isegi nii ootamatu kirja puhul niivõrd silmapaistev, kuivõrd hea ta siis veel jõudeajal kirjutades on. Hilchen viitab adressaadile kui sõbrale, kellega on kirjavahetus olnud sagedane ning peatselt on ees ootamas kohtumine. Adressaat on Hilchenit varasemas kirjas kiitnud ning Hilchen peab tema hinnangust lugu ja ütleb, et tänu adressaadi väljakutsele püüdis ta enda stiili muuta ja kasutas selles kirjas rikkalikumat sõnavara.

Kiri on arutlev (stiiliküsimus), kuuludes kolmest klassikalisest žanrist *genus deliberativum* i hulka ning alaliigiks on *epistula disputatoria*.

Ioanni Ferdinando Piaszecki

S[alve]. Video, non posse te facere, quin me quasi in certamen deducas litterarum. Ego igitur (3a) quasi una cochlea caput de testa porrigo. Sed ut epistolam tuam legere cepi, resiliij statim et caput recondidi. In re seria non esse ludendum scribis. Tu vero in hoc genere, cur capisti, ne provocatus quidem, adeo subtiliter, adeo scite, ut me meae sterilitatis etiam nun pudeat. In simili causa et ratione (3b) cur non idem ius valeat? Victum tamen te a me esse dicis. (3c) O vis amoris et ingenij! Victoria enim in tuis elucet litteris. Si tam subito, tam inopinato excellis, quod in otio? Vicisti me fateor. (3d) Nemo enim unquam vicit, qui non ita perdidit: neque ullus unquam perdidit, qui non ita, ut tu, vicit. (3e) Triumphum ergo de me cape. Sed satis nugarum. Nec verbum de amicitia inter nos amplius ullum. Puto enim illud totum inter nos iam partum esse, quod ad conciliandam eam attinet. Maneat hic consensus, et firmiter crebro litteris, et quoniam prope iam nobis

es, aspectu et colloquio exitetur. Interim serio et ex animo tibi de litteris sincerissimi affectus gratias ago. Quid enim in illis (3f) amoris plane nivei non exprimitur? Qua benignitatis et elegantiae copia non effunditur? (3g) Certe cum multum tribuam tuo iudicio, nec te facile falli posse existimem, non potest non esse mihi praedicatio laudis meae iucundissima: quod veracem esse eam, non mihi soli, sed omnibus (utinam et D[omi]no Stotovio nostro) persuasum sit. (3h) Quanquam ut muliercula apud Plautum, ego quoque vel falso laudari multo malo, quam vero culpari. Vide quo me induxerit tua humanitas? Tibi igitur si prolixior quam debui, fortassis fui, imputes, qui laconism[]_a litteris excludis, provocasti me, insistam. Sed tu vide, ut meam deinceps importunitatem fer[re] possis. De voluntate mea aliquin omnia, quae a me praestari poterunt, tibi polliceor et me ipsum voveo. (3i) Ἀλλ'ἀλόγῳ μὲν τοῦτον ἐάσωμεν.

Zamoscio XIX Julij Anno 1607.

3.3.3. Kirja adressaat: Johannes Ferdinand Piaszecki

Adressaati ei ole õnnestunud kindlaks teha. *Epistolae seniles* te ja teadaolevalt ka *epistolae juveniles* te seas leidub antud adressaadile vaid üks kiri. Ilmselt on adressaat Hilcheni isiklik tuttav, kuna kiri on viiendas raamatus, kuhu on kogutud kirjad Leedu ja Poola sõpradele ja haritlastele. Perekonnanimi viitab Poola päritolule. Kuna kirja sisuks on stiiliküsimuste arutamine, siis on tegu ilmselt haritlasega.

3.3.4. Intertekstuaalse markeri äratundmine

Kirjas on kolme liiki markereid: autor kasutab kas muust tekstist eristuvat poeetilist stiili (3a, 3c, 3d, 3e), intertekst on markeeritud kreekakeelsena (3i) või leidub temaatiline viide autorinimele (3h). Seega kasutab Hilchen eksplitsiitset lingvistilist signaali ja eksplitsiitset temaatilist signaali ning kuna kreeka keele šrift on erinev ülejäänud kirjast, siis ka graafilist signaali, kuid kahel korral puudub markeering üleüldse (3b ja 3f).

Poeetilise markeeringuga on *quasi una cochlaea caput de testa porrigo* („justnagu tigu sirutan pea kojast välja“), *O vis amoris et ingenij* („Oh sõpruse ja andekuse jõud!), *Nemo enim unquam vicit, qui non ita perdidit: neque ullus unquam perdidit, qui non ita, ut tu, vicit* („Sest ei ole kunagi keegi võitnud, kes nõnda ei ole kaotanud: ega ükski kunagi kaotanud, kes pole võitnud nõnda, nagu sina“), *Triumphum ergo de me cape* („niisiis võta mult triumf“) ja *amoris plane nivei* („läbinisti lumivalget sõprust“).

Ainsa koodivahetusena selles kirjas esineb lõpuosas *Ἀλλὰ λόγον μὲν τοῦτον εἰσμεν* („Aga me jätame selle jutu“).

Temaatiliselt on Hilchen markeerinud Plautuse interteksti, juhatades interteksti sisse fraasiga *Quaquam ut muliercula apud Plautum* („Ehkki nii nagu vanamutt Plautusel“) viitab Hilchen nii autorile kui ka tegelasele. Intertekst jätkub *ego quoque vel falso laudari multo malo, quam vero culpari* („nii eelistan ka mina palju rohkem olla pigem ekslikult kiidetud, kui õigesti süüdistatud“).

Lisaks esineb ka markeerimata fraase, mille intertekstuaalsus selgus alles kirja fraaside süstemaatilisel võrdlemisel antiikkirjanduse tekstikorpustega. Sellisteks on *In simili causa et ratione cur non idem ius valeat?* („Miks ei kehti sarnase põhjuse ja põhimõtte korral sama seadus?“) ja *Certe cum multum tribuam tuo iudicio, nec te facile falli posse existimem*, („Tõesti, kuna pean sinu hinnangut tähtsaks ja ma arvan, et sina juba nii kergesti ei eksi“).

Süntaktiliselt on intertekstid seotud kirja tekstiga kas võrdluskõrvallausena (3a, 3h), rõhutava adverbil või konjunktsiooniga (3d–*enim*, 3e–*ergo*, 3f–*plane*, 3g–*certe*).

3.3.5. Intertekstide algallika identifitseerimine

Tekstikatkendi (3a) *quasi una cochlea caput de testa porrigo* puhul ei õnnestunud leida antiikset allikat. Võimalik, et Hilcheni eeskujuks oli renessansiaegne embleem.⁵⁴

Tekstikatkendis (3b) *In simili causa et ratione cur non idem ius valeat?* esineva väljendi *non idem ius* algallikana võib näha Marcus Terentius Varro „De lingua latina“ üheksandat raamatut. Tema raamatud 8–13 (kokku 25-st raamatust säilinud raamatud 5–10) käsitlevad sõnade derivatsiooni, nimisõnade käändeid ja verbide konjugatsiooni. Üheksandas raamatus arutleb Varro süstemaatiliste seoste (*ratio*) ja analoogia (*analogia*) üle ning esineb fraas (9.5): *Alia enim populi universi, alia singulorum: et de heis non eadem oratores et poetae: quod eorum non idem ius*. („Kõikidel inimestel ühiselt ja üksikisikul on erinev (tava): neist poeetidel ja oraatoritel ei ole sama tava.“) Samas leidub fraas *non idem ius* küsisõnaga *cur* alles Hilcheni kaasaegsetes õigusteaduslikes teostes (*cur non idem*

⁵⁴ Embleem motoga *Ne te quaesiveris extra* („Ära otsi end väljaspool ennast“), epigrammiga *Non tibi tela nocent latitanti, erumpere at ausum / Configunt: temere qui ruit, ille perit*. („Sulle ei tee häda relvad, kui oled varjul. Ent see, kes püüab välja tungida, puuritakse läbi - see, kes tormab huupi, see hukkub“) ning kojast pea välja ajanud ja noolega pihtasaanud teo pildiga. (Camerarius, 1604, embleem nr 98).

ius), nt Madalmaade filoloogi ja juristi Hubertus Giphaniuse Iustinianuse koodeksi kommentaaris mitu korda.⁵⁵ Seega võib sama kasutus olla pigem tavapärane Hilchenile kui varauusaja juristile, kuuludes juristide erialaste väljendite hulka, ja seos antiikkirjaniku fragmentaarselt säilinud tekstiga pigem sekundaarne.

Tekstikatkendis (3c) *O vis amoris et ingenij* leiduva fraasi *vis amoris* eeskujuna võib näha Cicerot, kes teoses „De inventione” (2.19) arutab, kuidas süüdistaja võib veenduda, et kuritegu on toime pandud impulsi ajal, ning milline jõud on armastusel (*quanta vis sit amoris*). Sama väljendit on Cicero kasutanud ka oma kirjades lähedastele („Epistulae ad Familiares“ 2.7.2.14) *tametsi hoc minime. tibi deest; sed tamen efficeret magnitudo et vis amoris mei, consilio te ut possem juvare*.

Tekstikatkend (3d) *Nemo enim unquam vicit, qui non ita perdidit: neque ullus unquam perdidit, qui non ita, ut tu, vicit on ümbersõnastatud* (parafras) vanasõna *Qui pugnat perdere potest. Qui non pugnat iam perdidit*. („Kes võitleb, võib kaotada. Kes ei võitle, on juba kaotanud.“) Vanasõna antiikset eeskju ei õnnestunud identifitseerida.

Tekstikatkendi (3e) *Triumphum..cape* algallikaks võib olla Propertiuse eeleogia (3.11), mis on kiitus Rooma võidu üle Aktioni lahingus. 49. värss lõpeb nimelt fraasiga *cape, Roma, triumphum*.

Katkendi (3f) *amoris plane nivei* algallikat ei õnnestunud kindlaks teha.

Tekstikatkendis (3g) *Certe cum multum tribuam tuo iudicio, nec te facile falli posse existimem* esinevad väljendid, mida on kasutanud Cicero. Nii esineb Cicerol (De off. 1.91) *in quo falli facile est* ja korduvalt kasutab Cicero väljendit *tribuo tuo iudicio* (nt Fam 5.8.4).

Interteksti (3h) *Quanquam ut muliercula apud Plautum, ego quoque vel falso laudari multo malo, quam vero culpari* algallikaks on Plautuse komöödia „Mostellaria“ (1.22–23):

equidem pol vel falso tamen laudari multo malo,

quam vero culpari aut meam speciem alios inridere.

⁵⁵ *Neque ratio differentiae adferri potest, cur non idem ius in emphyteuta privato recipi debeat.* (Giphanius 1614: 366) Siinkohal olen kasutanud teose postuumset kordustrukki. Giphanius suri teatavasti juba 1604 Prahas (<http://daten.digital-sammlungen.de/0001/bsb00016322/images/index.html?seite=421> 21.05.2017)

Kreekakeelse katkendi (3i) *Ἀλλὰ λόγον μὲν τοῦτον εἶσομεν* algallikaks on värss 1055 kreeka lüürilise poeedi Theognise Megarast eleegiast:

ἀλλὰ λόγον μὲν τοῦτον εἶσομεν, αὐτὰρ ἐμοὶ σὺ

αὔλει, καὶ Μουσῶν μνησόμεθ' ἀμφοτέροι:

3.3.6. Intertekstide võrdlus algallikaga

Enamik identifitseeritud intertekstidest on allusioonid. Hilchen on vihjanud Varrole (3b), Cicerole (3c, 3g) ja Propertiussele (3e). Need on eeskätt allusioonid teoste väljenduslaadile, lähteteoste sisulist konteksti kaasamata.

Kui aga vaadata allusiooni (3g) Cicero filosoofilisele traktaadile (*De off.* 1.91⁵⁶), leiab ka kontekstilise sarnasuse. Cicero kirjutab, et tuleb otsida sõprade nõuandeid (*consilio amicorum*) ning tuleb olla ettevaatlik meelitajate mõjutuste eest, sest on lihtne olla petetud nende meelitustest, et mitte minna upsakaks. Hilchen kirjutab, et peab lugu adressaadi hinnangust ning tema kiitus on talle meeldiv. Allusioon justkui juhatab sisse järgmise interteksti ekslikust kiitusest (3h).

Plautuse komöödiast „*Mostellaria*“ on võetud sõnasõnaline tsitaat, Hilchen asendab vaid adverbi *tamen* sünonüümse sidendiga *quanquam*, mille toob lauses esimeseks sõnaks. Vanamutiks (*muliercula*), kellega Hilchen end võrdleb, on kurtisaani Philematiumi teenija Scapha. Algallikas kiidab Scapha Philematiumit öeldes, et ta näeb väga hea välja ükskõik mis ta selga paneb, mille peale Philomatium ütleb, et ta ei taha, et Scapha teda meelitaks. Scapha aga ütleb, et tema on pigem ekslikult kiidetud kui õigesti süüdistatud. Algallika ja Hilcheni kirja vahel puudub kontekstiline seotus.⁵⁷

Intertekst 3i on samuti sõnasõnaline tsitaat, kuigi peidetum kui 3h, kuna autorit ega teost ei ole nimetatud. Algallika Theognise eleegia ja Hilcheni kirja vahel puudub ilmne sisuline ühendus.

⁵⁶ Atque etiam in secundissimis rebus maxime est utendum consilio amicorum iisque maior etiam quam ante tribuenda auctoritas. Isdemque temporibus cavendum est, ne assentatoribus patefaciamus auris neve adulari nos sinamus, in quo falli facile est; tales enim nos esse putamus, ut iure laudemur; ex [p. 94] quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter irriidentur et in maximis versantur erroribus.

⁵⁷ Hilchen on sama tsitaati kasutanud oma kirjades mitu korda 1607-12-31 (5.92), 1607-03-27 (5.95)

3.3.7. Intertekstide funktsioon

Hilcheni kiri on väga poeetiline ja nii on ka kõik antiikajast identifitseeritud allusioonid (3b, 3c, 3e, 3g) eeskätt *ornatus causa*. Tsitaat 3h on kaunistav, kuid põhjendab ka Hilcheni enda käitumist. See tähendab, et kuigi Hilchen arvab, et adressaat on teda ekslikult kiitnud, on see talle meelepärane. Theognise tsitaat (3i), mis on kirja viimane lause, vahendab ka kirja sisu öeldes, et ta lõpetab nüüd kirja. Kindlasti annavad rohked allusioonid juurde kirja mängulisusele ning ka tsitaat Rooma komöödiast sobitub hästi familiaarsesse kirja.

3.4. 1608-10-22

3.4.1. Teksti allikas

Kiri on *epistolae seniles*’e esimese raamatu 91. kiri. Kiri on transkribeeritud ja kollatsioneeritud kahe apograafi järgi, millest üks on hoiul Läti Riiklikus Ajalooarhiivis (Riga LVVA 4038-2-297 pag. 42–42v) ja teine Linköpingi Linnaraamatukogus (Linköping Stadsbibliotek/Stiftsbiblioteket, Br 43, pag. 55v–56v).

3.4.2. Kirja kontekst ja kommunikatiivne strateegia

Hilchen soovib, et Lavitius kooks edaspidigi samasugust kirjavõrku, nagu ta juba alustanud on, sest nagu tulemus näitab, on see suureks abiks olnud Hilchenile – Hilchen on saanud aru adressaadi arukusest ja hakanud mõistma tema tegusid. Hilchen on kurb, sest ta on oma poja juures avastanud reetlikkuse (oli ju poeg talle ainsana kõikides hädades alles jäänud). Just reetlikkuse pärast sõimas ta oma poega, mitte aga usu pärast. Ent Hilchen ei saa kiita ka Lavitiust, kes varastas temalt poja. Oma vanemate reetmine olevat keelatud nii inimliku kui ka jumaliku seadusega ja seepärast saadab Hilchen kogu asja Jumala kohtu ette, sest Jumal on kõikide lapsevanemate eest kättemaksja. Kuuldus, nagu Hilchen peaks Lavitiust salakavalaks ja kuritegelikuks, olevat vale, sest Hilchen olevat laitnud vaid halba tegu, mitte inimest. Ehkki Hilchen on kõigest juhtunud väga puudutatud, on ta vahepeal jõudnud veidi rahuneda ja Lavitiuse suhtes taas heasoovlikuks muutuda. Hilchen tahab Lavitiust järgmisel päeval enda juures hommikusöögi ajal võõrustada, kuid soovib, et Lavitius ei võtaks teatud põhjustel kaasa tema poega.

Varauusaegse kirjaliikide kolmikjaotuse järgi on kiri deliberatiivne (*genus deliberativum*) ning alaliikidest lepitav (*epistula conciliatoria*) ja infot vahendav (*epistola communicatoria*).

91. *Eidem.*

S[alutem] P[lurimam]. Ego vero vellem, mi Pater, telam litterarum pertexere P[otestas] V[estra] ut coeperet, non dubitasset. Quantum enim rebus tam meis, quam pueri, ex hoc adjumenti accidere potuerit, eventus jam ostendit. Quo [aute]m mihi certius perspecta est P[otesta]tis V[estrae] prudentia, eo plura fieri potuisse intelligo, quae facta fuisse, plurimum referret. (4a) Sed post vulneratam causam, remedium quaerere, quid attinet?

Triste mihi fuit, fateor, in filio id evenisse, quod (4b) unum mihi ex plurimis miseriis reliquum fuerat. Illi maledixi, non ob religionem, sed perfidiam. Cujus praemium nunquam fuit diuturnum. Nec in Pot[estate] V[est]ra quod filium a patre avulsit, laudare potui. Et qua Suada effecerit, ut possim? Prodere parentes, non divina, non humana lex jubet. Nolo male ominari, sed rem totam ad DEUM, parentum omnium vindicem remitto. Is telum in me missum avertet. Qui vero P[otest]at[em] V[est]ra[m] malitiosum, imo scelestum appellatam fuisse retulit, non verus auctor fuit. Non hominem, sed factum reprobavi. Quod jam vel ipsa P[atris] Rectoris Leopoliensis epistola probat. Alioquin (4c) mens haec sibi conscia, (4d) nec facto, nec dicto P[otest]at[em] V[est]ra[m] a me laesam esse, ideoque secura. Collegi me nonnihil a primo illo motu. Tamen ut in mari post vehementiorem ventum, commotio adhuc manet. Recte tamen existimo nos facturos, si ut scribit P[otest]as V[est]ra moderemur animis nostris. (4e) Mihi semper imprimis cordi fuit, et nunc est salutare votum Homericum ὥς ἔρις ἔκτε θεῶν ἔκ τ'ἀνθρώπων ἀπόληται. Rixa utinam a caetu, Divumque hominum facessat. (4f) Eleganter in spacijs Juridicis Ulpianus in l. 4. De alien. jud. mut. causa fac. Verecunda (inquit) cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda. Quare mi Pater ad constantiam animi erga P[otest]at[em] V[est]ra[m] mei quod attinet, securam P[otest]at[em] V[est]ra[m] esse jubeo, si quid P[otest]as V[est]ra hoc refert, et statuere me ita affectum erga P[otest]at[em] V[est]ra[m] ut eum erga quem sum benevolus. Hanc opinionem si de me P[otest]as V[est]ra conceperit, (4g) facile alienas calumnias reiiciet. Id facere P[otest]at[em] V[est]ra[m] decet. De puero quid opus? Cum huc se P[otest]as V[est]ra venturam nunciet, et ego ut cras ad prandium se hic sistat, orem. Libens P[otest]at[em] V[est]ra[m] complectar. Sed filium (ut me totum revelem) una cras venire, certis de causis nolim. Trahunt me quaedam Samoscium: quaedam retrahunt. Excurrat itaque cras P[otest]as V[est]ra ne mutet voluntatem semel declaratam. Fortassis non poenitebit. Interim meliori P[otest]atis V[est]rae iudicio et benevolentiae me commendo. In Orissoviano 22 octobris 1608.

3.4.3. Kirja adressaat: Andreas Lavitius

Andreas Lavitius (ca 1571 Poznan–1631 Krakow) oli Poola jesuiit. 1587 astus ta jesuiitide orduusse, oli retoorikaproffessor Poznanis 1602–1603, 1604–1606 kaplan D. Zamoyski armee juures. 1611–1615 teoloogiaproffessor Jarosławis ning 1615–1617 Lublinis, 1617–1619 Stanislaw Zolkiewski misjonär Moskvast, 1620–1627 superior Barzi jesuiitide gümnaasiumis ja 1627–1628 rektor Jarosławis jesuiitide gümnaasiumis. 1605 kuulus Vale-

Dmitri saatjaskonda Moskvasse ja kirjutas sellest kaks põhjalikku ülevaadet. Esimene ilmus 1606. a trükist: “Avvisi e Lettere ultimamente giunte di cose memorabile succedute tanto in Affrica quanto in Moscoviaraccolte da Barezzo Barrozzi” (Venezia), teine jäi käsikirjaliseks “Instructio memoriae causa ad S.D.D. Paulum V.P.M. Reverendo patri Andreae Lavitio S.J. die XVIII mensis decembris a. D. MDCV.” (PIB 1998 III: 733, PAB F. 289,197)

Hilchen oli temaga oma elu lõpuaastail aktiivses kirjavahetuses, säilinud on kirjad 1608-09-17, 1608-09-22, 1608-10-22, 1608-10-23, 1608-11-06, 1608-11-25, 1608-12-20, 2 kirja kuupäevast 1609-01-03, 1609-07-01.

3.4.4. Intertekstuaalse markeri äratundmine

Mitme interteksti markeriks on ülejäänud kirjaga võrreldes poeetilisem stiil: (4a) *Sed post vulneratam causam, remedium quaerere, quid attinet?* („Aga mis mõte on otsida arstimit, kui kahju on tehtud?“), (4b) *unum mihi ex plurimis miseriis reliquum fuerat* („ülipaljudes hädades on tema üksi mulle alles jäänud“) (4c) *mens haec sibi conscia* („see teadlik meel“), (4d) *nec facto, nec dicto...a me laesam esse*, („ei tegudes, ega sõnades pole ma kahjustanud“).

Kahel intertekstil on temaatiline marker: ühel juhul on Hilchen viidanud autorile ning teisel juhul esineb täpne allikaviide, mis on Hilcheni kirjades väga harv. Interteksti (4e) juhatab sisse saatelause *Mihi semper imprimis cordi fuit, et nunc est salutare votum Homericum* („Mulle on alati olnud südamelähedane ja nüüd on kosutav Homeroose soovitus“), millele järgneb tsitaat *ὥς ἔρις ἔκτε θεῶν ἕκ τ'ἀνθρώπων ἀπόληται* („oh, et häviks tüli jumalate ja inimeste seast“) ja ladinakeelne meetriline tõlge *Rixa utinam a caetu, Divumque hominum facessat* („Oh kui tüli lahkuks jumalate ja inimeste salgast“).

Täpne allikaviide (Ulpianus in l[ibro] 4. De alien[atione] jud[icii] mut[andi] Causa fac[ta]) on intertekstis (4f): *Verecunda (inquit) cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda.* („Ta ütleb⁵⁸: "Ei tohi laita selle kartlikku mõtet, kes neab kohtuasju.“)

Intertekst (4g) *facile alienas calumnias reiiciet* („kergesti teiste laimamise heidab kõrvale“) on kirja tekstis täiesti markeerimata. Ainult Hilcheni eluloo ja protsessiga kursis olev

⁵⁸ Lisandub lause esimene sõna *Eleganter* (ütleb elegantselt)

adressaat võis aimata märkõna *calumnia* kasutamise tõttu interteksti olemasolu (vt ptk 2.1.).

Lühemad intertekstid on Hilchen oma kirja ülejäänud tekstiga täielikult assimileerinud, samas kui temaatilise markeriga tsitaadid on Hilchen sissejuhatanud hinnangulise saatelausega.

3.4.5. Intertekstide algallika identifitseerimine

Interteksti (4a) *Sed post vulneratam causam, remedium quaerere* algallikaks on „Corpus Juris Civilis“ Justinianuse koodeks (Codex Justinianus, CI) 2.40.5.1: *melius etenim est intacta iura eorum servari, quam post causam vulneratam remedium quaerere*.

Interteksti (4b) *unum mihi ex plurimis miseriis reliquum fuerat* algallikaks on Terentiusse komöödia „Hecyra“ 4.1.55:

Hoc mihi unum ex plurimis miseriis reliquum fuerat malum,

Si puerum ut tollam cogit, cuius nos qui sit nescimus pater.

Interteksti (4c) *mens haec sibi conscia* algallikaks on osa Vergiliuse „Aeneis“ värsist 1.604:

Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid

usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,

Interteksti (4d) *nec facto, nec dicto...a me laesam esse* puhul ei õnnestunud antiikset allikat kindlaks teha, kuid tegemist on varauusaegse embleemiga.⁵⁹

Autorinimega intertekst Homeroselt (4e) *ὥς ἔρις ἔκτε θεῶν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόληται* on pärit eeposest „Ilias“ 18.107 (terve värss):

ὥς ἔρις ἔκ τε θεῶν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο

⁵⁹ Embleem motoga *Nec verbo, nec facto, quenquam laedendum*, epigrammiga *Assequitur, Nemesisque uirum uestigia seruat / Continet et cubitum, duraque frena manu / Ne male quid facias, neue improba uerba loquaris / Et iubet in cunctis rebus adesse modum* ja pildiga rattal seisvast tiibade ja valjastega Fortunast/Nemesisest (*Andrea Alciati's Emblematum Liber*, esmatrükk 1531, embleem 27; kasutatud John F. Moffit 2004: 45). Embleemi moodustamise lähtekohaks olid Alciatole järgmised antiiksed allikad: *Anthologia Graeca* 16,223; Pindaros *Pyth.* 10,44; Platon *Leges* 717D; Kallimachos *Hymn.* 6,56 ja Nonnos *Dionysiaka* 1,481.

καὶ χόλος, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ χαλεπῆναι⁶⁰

Intertekst jätkub ladinakeelse meetrilise tõlkega: *Rixa utinam a caetu, Divumque hominum facessat*, mille ilmselt Hilchen tõlkis ise või kasutas mõnd tema ajal eksisteerinud, kui seni tuvastamata tõlget.

Kohe peale Homerose meetrilist tõlget leiduva Ulpianuse tsitaadi algallikas on „Corpus Iuris Civilise“ Domitius Ulpianuse „Ad edictum“ (Iustiani Digesta Dig. 4.7.4.1):

Non tamen eius factum improbat praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam saepius litigaret (haec enim verecunda cogitatio eius, qui lites exsecratur, non est vituperanda), sed eius dumtaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, ut molestum adversarium pro se subiciat.

Interteksti (4g) *facile alienas calumnias reiiciet* algallikas ei ole antiikne. Tegemist on 9. sajandil elanud Konstantinoopoli patriarhi Photios I kirjutatuga, mis esineb ladinakeelses tõlkes paljudes varauusaegsetes anekdoodilaadsete lühitekstide ehk apophthegmade ja mõttekohtade (*Loci communes*)⁶¹ väljaannetes.⁶² Viimastes on Photiose väljend on liigitatud mõttekoha "De vituperio et calumnia" ("Teotamisest ja laimamisest") alla (nt Antonius Melissa väljaandes II raamat, *sermo* 53).

3.4.6. Intertekstide võrdlus algallikaga

Intertekst 4a on peidetud, ilma allikaviiteta tsitaat. Hilchen on Justinianuse võrdluslause süntaktilisest kontekstist jätnud välja lause avapoole ning kasutanud ainult võrdluse teist poolt. Justinianuse sissejuhatav hinnang (*melius est*) on asendatud küsimusega *quid attinet*. Algallikas käsitletakse täieliku hüvitamise välistavat asjaolu alaealiste puhul. Kui alaealine ei tasu õigel ajal, sest tal on tekkinud takistus maksmisel või tema vara on ohustatud, siis tuleks leida ajutine abinõu. Sest on parem, kui nende õigused jäävad puutumata, kui et otsida abinõusid pärast seda, kui õigused on ohustatud. Hilchen viitab selle retoorilise küsimusega asjaolule, et tal ei ole mõtet otsida enam tagantjärgi põhjuseid, miks tema poeg

⁶⁰ Oh, kaoks riid surelikkude ning olümplaste keskelt | ning ühes see viharaev, mis tarkugi hulludeks muudab! (tlk Annist 1960: 18. 107–108)

⁶¹ „Loci communes sacri et profani, Sententiarum omnis generis: ex authoribus Graecis plus quam Trecentis congestarum.“ 1581

⁶² Nt 1561. aastal ilmunud Konrad Lykosthenese „Apophthegmata“.

reetlik oli.⁶³ Otseselt varalist teemat Hilcheni kirjas ometi ei puudutata, nii et intertekst on ka sisuliselt lähtekontekstist lahti seotud.

4b on samuti tsitaat, mille puhul ei ole Hilchen autorile ega teosele viidanud, kuid on sõnasõnaline. Algallikas esitab tsitaadi Myrhina, kes on noore naise Philumena ema, kes on enda tütre olukorra tõttu murest murtud.⁶⁴ Ka Hilchen ütleb, et ta on kurb oma poja pärast (*Triste mihi fuit, fateor, in filio id evenisse*).

Intertekst 4c on kolmesõnaline allusioon Vergiliuse eeposele "Aeneis", mille kontekstiks on koht eeposest, kus Venus püüab Aeneast ja Didot armuma panna. Venus ütleb, et las kõrged jumalad, kui nad austavad pühendunuid, annavad Aeneasele väärilise tasu või leitaks tasu õiguses ja ta meel olgu teadlik õigest (käitumisest). Tsitaadil ja Hilcheni kirjal ei ole ilmseid kontekstilisi seoseid.

Tsitaat 4e ja 4f puhul annab Hilchen tsitaatidele ka hinnagu. Homerose tsitaadi korral ütleb Hilchen, et talle on alati olnud Homeros südamelähedane, ning Ulpianuse kohta, et see ütleb elegantselt (*Eleganter in spacijs...inquit*). Mõlemal juhul järgneb tsitaat ehk sõnasõnaline intertekst. Homerose tsitaadi puhul on vaid vormiline erinevus *ἀπόληται pro ἀπόλοιο*. Hilcheni ladinakeelsest tõlkest aga nähtub, et Hilchen on mõistnud katkendit hortatiivsena, seega võib optatiivi puudumine olla ka apograafi ümberkirjutaja viga. Homerose meetriline tõlge on Quintilianuse järgi parafraas. Eeposest "Ilias" (18. laul) pärit tsitaadi esitab algallikas Achilleus, kes on Patroklose surma tõttu leinast murtud. Ta näeb ahhaialasi tagasi tulemas ning on valmis surema. Ta ütleb, et „oh et häviks tüli jumalate ja inimeste seast ning viha, mis isegi õiglastel meestel teeb südame kõvaks.“ Ilmselt kasutab Hilchen sellist tsitaati kirjeldamaks oma läbielatud tundeid poja röövimise pärast jesuiitide poolt. Hilchen kirjutab Homerose värsist ka ladinakeelse tõlke, mis võib viidata, et kas Lavitius või pigem mõni tema kaasjesuiitidest ei vallanud kreeka keelt (Lavitiuse ameti ja harituse juures pidi ta seda ise ilmselt siiski oskama) või ta soovis demonstreerida enda oskuslikku meetrumisse tõlkimist.

⁶³ David Hilchen noorem (sünd. Riias 1589) oli David Hilcheni vanim poeg. 1604 konverteerus luterlasest katoliiklaseks. Ilmselt isa kirjade ja Johannes Caseliuse trüki avaldatud manitsuskirja peale (Caselius 1604) pöördus tagasi luterluse poole. Hilchen kirjutas oma pojale rea kirju (1603-08-03, kaks kirja 1603-08-09; 1603-08-29, 1604-05-26, 1609-08-18, 1609-08-19, 1609-08-11; 1609-08-23. 1609.a.a augustis saatis isa ta koos poolakatest vendade Prunskitega Baseli Ülikooli oma kunagise Heidelbergi aegse professori Jacob Grynaeuse juurde õppima.

⁶⁴ *Nullam pol credo mulierem me miseriores vivere* (Ter. Hec. 4.51)

Siiani analüüsitud intertekstidest kõige täpsema viitamisega on Ulpianuse tsitaat. Tsitaat pärineb „Corpus iuris civilis'e“ *Digesta* osast, seitsmendast alapeatükist, mis käsitleb võõrandamist, mis on tehtud eesmärgiga muuta kohtumenetluse tingimusi. Ulpianuse edikt puudutab ka vara heauskset omandamist (*usucapio*). 4.1 käsitlebki heauskset valdamist ja valdamist, mille põhjuseks on takistada kohtumenetlust ning on seetõttu pahauskne. Võib ka juhtuda, et üks osapool soovib vara ära anda, et mitte olla pidevalt osaline kohtumenetlustes ja see on tõesti tagasihoidlik otsus sellele, kes põlastab kohtuasju ja teda ei saa selles süüdistada. Seega tahab Hilchen öelda, et tuleb olla tagasihoidlik, et mitte pahandustesse sattuda. Ta võib mõelda sellega nii enda poega, kelle reetlikkusega ta rahul ei ole, või ka ennast, et ta peab olukorraga leppima.

3.4.7. Intertekstide funktsioon

Intertekstid 4a, 4b, 4c esitavad ja kinnitavad kirja sõnumit. Ütleb ju Hilchen interteksti kasutades, et Lavitiuse tegu oli vale ja keelatud nii jumaliku kui ka inimliku seadusega, tuues mitu seaduse tsitaati (4a, 4e). Siin võib näha vihjet, et ehk ei ole Hilchen siiski Lavitiuse suhtes leplikuks muutunud. Ta pöördub inimlike seaduste juurde autoriteetsuse näitamiseks ja hoiatab seadustega. Samuti võib Homeroose tsitaat väljendada sõjakust. Samas soovib Hilchen Lavitiusega leppida ja kutsub teda enda juurde hommikusöögile. See näitab, et Hilcheni eesmärk intertekstide kasutamisel ei ole varjatud sõnum sõjakusest.

KOKKUVÕTE

Siinse töö eesmärgiks oli uurida humanist David Hilcheni, ainsa Kirde-Euroopast tervikuna säilinud varauusaegse ladinakeelse kirjakorpuse autori valitud kirjades esinevaid antiikautoritelt pärit intertekste ja selgitada välja, kuidas on intertekstid assimileeritud ülejäänud kirja teksti ning milliseid funktsioone kannavad.

Lingvistilis-semantilises analüüsis selgunud 20-st antiikautorilt pärit intertekstist on Hilchenil allikaga viitamist vaid neljal korral. Sellised on Euripidese (2f), Plautuse (3h), Homeroose (4e) ja Ulpianuse (4f) intertekstid. Neist kõige täpsema temaatilise markeriga on Ulpianuse intertekst, mille puhul on Hilchen viidanud nii algallika autorinimele, kui ka seadusteksti peatükile ja pealkirjale. Plautuse interteksti puhul on Hilchen viidanud ka komöödia tegelasele (*muliercula*), kes on algallikas tsitaadi esitanud, kuid ülejäänud kahel temaatiliselt markeeritud intertekstil puudub viide teosele.

Enamik intertekste on allikata, kuid muul moel markeeritud. Esineb implitsiitseid poeetilisi markereid (2a, 3a, 3c, 3d, 3e, 4a, 4b, 4c), graafilisi ja lingvistilisi markereid (2b, 2c, 3i, 4e), meetrilist signaali (1c, 2e, 4e). Süntaktiliselt on Hilchen intertekstid üldiselt oskuslikult enda kirja teksti assimileerinud. Kõige enam esineb Hilcheni kirjades allusioone (2a, 2b, 2c, 2e, 3c, 3e, 3g, 4c), vähem tsitaate (1c, 3h, 3i, 4a, 4b, 4e, 4f) ning mõned parafraasid (1b, 2f, 4e). Kirjade analüüsides selgus korduv mänguline strateegia, et Hilchen esitab kirjas esialgu peidetud vihjelise interteksti ning seejärel eksplitsiitsema interteksti samalt autorilt või teosest. Kirjas 1594-07-01 esinevad intertekstid 1b ja 1c, millest 1b on parafraas "Aeneisest" ning 1c meetriliselt markeeritud tsitaat "Aeneisest." Kirjas 1600-05-10 on esmalt esitatud allusioon (2c) Euripidesele ning seejärel autoriviitega ulatuslik parafraas (2f) Euripidesele. Sarnane võte esineb ka kirjas 1608-10-22, kus Hilchenil on kirja alguses poeetilise markeriga tsitaat (4a) Justinianuse koodeksist ning kirja lõpus täpselt viidatud tsitaat (4f) Ulpianuselt. On võimalik, et kirjade kirjutamisel olid Hilchenil vaid teatud tüüpi allikad käepärast.

Hilchen on kasutanud intertekstide algallikatena nii kreeka (6 korda) kui ka rooma autoreid (14 korda) eri žanritest ja eri ajastutest. Esindatud on kristlike autorite teosed, õigusteaduslikud teosed, luule-, draama- ja epistolaaržanrid.

Intertekstide funktsioonidest paistab teiste seast välja enim erudeerituse väljendamine, mida näitab intertekstide rohkus ja laiaulatuslikkus. Seejuures teeb Hilchen komplimendi ka adressaatidele, kuna ta ei viita algallikatele enamasti temaatilise markeriga ning eeldab, et adressaat tunneb interteksti ära. Poeetilistel intertekstidel on ka kaunistuslik eesmärk, mida esineb kõige enam kirjas (1600-07-19), kus Hilchen arutleb stiiliküsimuste üle. Autoriteetsuse väljendamiseks pöördub Hilchen õigusteadusliku algallika juurde, mida ta on intertekstidest kõige eksplitsiisemalt esitanud.

Intertekstide võrdlemisel algallikaga ilmnes, et Hilchen kasutab tihti intertekste, mille algallikas olev kontekst kandub edasi kirja konteksti ehk Hilchen annab öeldule suurema jõu assotsiatsoonidega algallikale. Selliselt samastab ta Aenease ja Zamoyski vaprust (1594-07-01), enda ja Andromache kannatusi (1600-05-10) ning end ja Myrhinat mureliku vanemana (1608-10-22). Seejuures mitte kordagi ei ole kasutatud interteksti vastandlikus tähenduses.

Kui siinse töö hüpoteesiks oli, et Hilchen kasutab vastavalt enda haridusele enamasti just rooma kirjanduse autoreid, siis analüüsi tulemusena selgus, et kreeka kirjanduse autorite teoste intertekste leidub siiski märkimisväärselt. Epistolaaržanri antiiksetelt eeskujudelt (Plinius ja Cicero) pärinevaid intertekste esineb vaid kahe Cicero näitena. Peab paika hüpotees, et Hilchenile on kirja adressaat oluline. Nimelt esineb kirjas Zamoyskile vaid ülistavaid intertekste ning ei ole esitatud ühtki autoriviitega interteksti pidades palju lugu Zamoyski haritusest. Kirjas peapiiskopp Solikowskile, kes tegeles ka luule kirjutamisega, on kasutatud allusiooni Augustinuse jutlusele ning kõik ülejäänud esinevad intertekstid on pärit luulest.

Lisaks siinse töö eesmärgile analüüsida valitud kirju kirjakorpusest tekib soov selgitada ka Hilcheni intertekstide üldine tüpoloogia ehk et milliseid autoreid, millistest teostest ning millise eksplitsiitsuse astmega esineb kogu kirjakorpus. Samuti võiks uurida tema epistolaaržanri üldiseid eeskujusid.

KIRJANDUS

Albrecht, Michael von (1999) *Roman Epic: An Interpretative Introduction*. Leiden, Boston, Köln: Brill

Anderson, Jaanika (2005) *Rooma poeedid Aulus Gelliuse teoses Noctes Atticae: filoloogia ja kirjanduskriitika*, Tartu Ülikool, Magistritöö

Behrendt, Anja (2010) *Die Markierung von Zitaten in Theorie und Praxis am Beispiel von Cicero ep. fam.13,15. – Fremde Rede – Eigene Rede. Zitieren und verwandte Strategien in antiker Prosa*. Ute Tischer, Alexandra Binternagel (hrsg). Frankfurt am Main: Peter Lang, 111–134.

Ben-Porat, Ziva (1973) *The Poetics of Allusion*. University of California, Berkeley

Bibliografia Literatury Polskiej – Nowy Korbut, t. 3 Piśmiennictwo Staropolskie, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1965, 270–275

Camerarius, Joachim (1604) *Symbolorum et Emblematum ex aqvatilibus et reptilibus Desumptorum Centuria Quarta A Joachimo Camerario Medici Norcoepta absoluta post eius obitum a Ludovico Camerario Jcto Joachimi filio*. Anno Salutis MDCIV. (Kasutatud 1988.a. uustrükki faksiimile järelsõnaga).

Camerarius, Johannes (1583). *Epistolarum familiarium libri VI. nunc primum post ipsius obitum a filiis editi*. Francofurti: Wechel

Caselius, Johannes (1604) *Ad nobilem adolescentem DAVIDEM HILCHENIVM vt insistat vestigijs maiorum ΠΡΟΤΡΕΪΤΙΚΟΣ*. Helmaestadii: Iacobus Lucius

Corpus Iuris Civilis (1888) *Institutiones* ed. Paulus Gruger, *Digesta* ed. Theodorus Mommsen, Berolini: Weidemannēs

Cyprianus, Caecilius Traschus (1962) *Carmen De Ingratis*, ed. Edward V. Rebenack, Patristic Studies, Volumes 94–95. Patristic Studies, Catholic University of America Publisher

Dionysii Halicarnasei (1885) *Antiquitatum Romanarum quae supersunt*, Vol I-IV. Dionysius of Halicarnassus. Karl Jacoby. Leipzig: Teubner

Euripides, (2002) *Andromache*, ed. David Kovacs. Cambridge: Harvard University Press.

Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. New York: Routledge

Fantazzi, Charles (2014) *Imitation, emulation, ciceronianism, anti-ciceronianism*. – Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin Word, Macropaedia, Edited by Philip Ford, Jan Blomendal and Charles Fantazzi, Boston, Leiden, 2014, lk 142–153

Genette, Gerard (1997) *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. transl. Channa Newman & Claude Doubinsky, Lincoln and London: University of Nebraska Press

Hebel, Udo J. (1991) *Towards a Descriptive Poetics of Allusion*. – Heinrich F. Plett (ed.), *Intertextuality*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 135–164

Henkel, Arthur; Schöne Albrecht (1996) *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*. Taschenausgabe. Stuttgart: Metzler, veerg 1811–1812.

Hilchen, David (1592) *Ad Theodorum Rigemannum elegantis ingenii iuvenem Epistola. Qva ratio studendi Philosophiae et cuicunque alteri Facultati demonstratur*, Riga: Mollyn

Hilchen, David (1594) *Academiae Zamosciana recens institutae intimatio*. Riga: Mollyn

Hilchen, David (s.a.) *Epistolae, sex libris digestae ab anno 1600 usque ad annum 1610 in unum volumen redactae, ubi 715 epistolae reperiuntur*. Riia LVVA 4038-2-297

Hoffmann, Thomas (2007) *Der Landrechtsentwurf David Hilchens von 1599*. Frankfurt/Main: Peter Lang

Homer (1919) *The Odyssey* with an English Translation by A.T. Murray, PH.D. in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0012.tlg002>
(17.05.2017)

Homer (1960) *Ilias* Tõlkinud August Annist, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Homer (1963) *Odüsseia* Tõlkinud August Annist, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Jackson, B. Darrell (1969) *The Theory of Signs in St. Augustine's De doctrina christiana*, *Revue d' Etudes Augustiniennes Et Patristiques* 15, (1–2):9–50

Juvan, Marko (2008) *History and Poetics of Intertextuality* translated by Timothy Pogacar, Purdue University Press

Kennedy, A. George (2003) *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Leiden, Boston: Brill

Liermann, Hans: *Giphanius, Hubertus*. In: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 6, Duncker & Humblot, Berlin 1964, S. 407 (Digitalisat).

Lotman, Juri (1999) *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund

Lykosthenes, Konrad (1561) *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus collectorum loci communes. Ad ordinem alphabeticum redacti*. Lyon: apud Antoine Vincent.

Mack, Peter (2011) *A History of Renaissance Rhetoric 1380–1620*, Oxford: Oxford University Press

Mai, Hans-Peter (1991) *Bypassing Intertextuality. Hermeneutics, Textual Practice, Hypertext* – H. Plett (ed.), *Intertextuality*, Berlin, New York: 30–59

Melchior, Adam (1620) *Vitae Germanorum medicorum*. Frankfurt, Main

Mihkelev, Anneli (2005) *Vihjamise poetika*, Tallinn : Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

Morawski, Stefan (1970) *The Basic Functions of Quotations*, Algridas Julien Greimas jt. (eds), *Sign Language, Culture*. The Hague, Paris: Mouton, 690–705

Ovidius, Naso P. (1939) *Epistulae Ex Ponto*, ed. Arthur Leslie Wheeler. Cambridge, MA. Harvard University Press.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0959.phi009>

(22.04.2017)

PAB (1997) =Polskie archiwum biograficzne = Polish biographical archive / Edd. Baumgartner, Gabriele; Hebig, Dieter. München : Saur

- Parry, Milman** (1971) *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*. New York, Oxford: Clarendon Press
- Pigman III, George W.** (1980) *Versions of Imitation in the Renaissance*, *Renaissance Quarterly*, Vol. 33, No. 1. 1–32
- Plautus, T. Maccius** (1895) *Plauti Comoediae*. Ed. Friedrich Leo. Berlin: Weidmann.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0119.phi013.perseus-lat1:1.1> (16.05.2017)
- Propertius, Sextus** (1995) *Elegies*, ed. Vincent Katz, Los Angeles: Sun & Moon Press.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0620.phi001.perseus-lat1:1.1> (14.05.2017)
- Quintilianus**, *Institutio Oratoria*, ed. Harold Edgeworth Butler. Cambridge Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann
- Ramm-Helmsing, Herta von** (1936) *David Hilchen: 1561-1610: Syndikus der Stadt Riga*. Posen: Historische Gesellschaft
- Reed, Jeffery** (1997) *A Discourse Analysis of Philippians: Method And Rhetoric in the Debate Over Literary Integrity*. England: Sheffield Academic Press
- Riffaterre, Michael** (1984) *Intertextual Representation: On Mimesis as Interpretive Discourse Source*. *Critical Inquiry*, Vol. 11, No. 1., 141–162
- Roos, Jane** (2003) *Petrus Andreae Encomiasticon de celebri ingenuarum artium praestantia antiiksed eeskujud*, Tartu Ülikool, Bakalaureusetöö
- Rotgans, Lukas** (1735) *Wilhem de Derde door Gods genade, koning van Engeland, Schotland, Vrankryk en Ierland, Beschermmer des geloofs*. Antoni Schoonenburg
- Sapiega, Leonas**, 1557–1633 Library of Congress Authorities.
<https://lccn.loc.gov/no94038771> kasutatud 12.05.2017
- Schumacher, Andreas** (1759) *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemarck, vom Jahr 1522 bis 1663, Volume 3*, Kopenhagen und Leipzig

Starnawski, Jerzy (1977) *Poems of Daniel Hermannus Borussus on the foundation of the University of Zamość*. – Humanistica Lovaniensia. Journal of Neo-Latin Studies XXVI, 204–219.

Starowolski, Simon (1625) *Scriptorum Polonicorum Hekatontas; Seu Centum Illustrum Poloniae Scriptorum Elogia Et Vitae*. Francofurti: Zetter

Stobaeus, Johannes; Melissa, Antonius; Confessor, Maximus; Gessner, Conrad (1581) *Loci communes sacri et profani, Sententiarum omnis generis: ex authoribus Graecis plus quam Trecentis congeritarum*, Wechel

Šiško, Silvija (2013) *Latvias citvalodu seniespiedumu kopkatalogs 1588-1830*. (=The Union Catalogue of foreign language ancient prints in Latvia 1588-1830). Riga

Terentius, Publius (1857) *Hecyra*, Comoediae VI. P. Terentius Afer. Ed. Edward St. John Parry, M.A. London: Whitaker and Co.,
<http://data.perseus.org/texts/urn:cts:latinLit:phi0134.phi005> 17.05.2017

Theognis, Megaras (1931) *Elegies*. – Elegy and Iambus, Volume I, ed. J. M. Edmonds, Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0477> (11.05.2017)

Torop, Peeter (1999) *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa

Tygielski, Wojciech (1990) *Politics of Patronage in Renaissance Poland*. Chancellor Jan Zamoyski, his supporters and the political map of Poland 1572-1605. Warszawa: Uniwersytet Warszawskiego (Fasciculi Historici 15).

Valtin, Maris (2008) *N. von Hövelni Proverbia quaedam et sententiae Ciceronis, Plauti, Terentij Et aliorum clarissimorum virorum tekstikriitiline editsioon*, Tartu Ülikool, Magistritöö

Vergilius, Publius Maro (1900) *Bucolics, Aeneid, and Georgics Of Vergil*, ed. J. B. Greenough. Boston. Ginn & Co

Vergilius, Publius Maro (1992) *Bucolica. Aeneis*, Tõlkinud Ants Oras, Hortus Litterarum

Vida, Marcus Hieronymus (1766) *De arte poetica : libri tres / commentarium de poetae vita et carminibus addidit Christ. Adolphus Klotzius*, Altenburg: ex officina Richter

Viiding, Kristi (2013) *Humanistlikud haridusprogrammid varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal*. Katre Kaju (Toim.). Kroonikast kantaadini. Muusade kunstid kesk- ja varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal. Tartu: Eesti Ajalooarhiivi Kirjastus. (Eesti Ajalooarhiivi Toimetised. Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae ; 27), 159–206.

SUMMARY

Intertexts by Greek and Roman authors in the letters of David Hilchen: methods and functions of imitation

The thesis examines intertexts from Greek and Roman authors from Classical Antiquity in exemplary letters by one of the leading early modern humanist David Hilchen's (1561-1610) Latin correspondence. Intertext in this thesis is defined as implicit or explicit integration of foreign texts into the new texts.

The aim of the thesis is to examine from what kind of works and in what manner Hilchen assimilates the intertext to his letters. How does he mark the intertext? After that I attempt to propose the functions of the intertexts.

To achieve the goal of the thesis I have used the linguistic-semantic method, that includes four stages: actualizing of intertext by marking, identifying the source of the text, comparing the source and target text and proposing the functions of intertexts.

The thesis is composed of three chapters. Chapter one gives an introductory overview of intertextual theories from antiquity to modern times and describes the methodology. Chapter two presents the biography and literary practice of Hilchen and introduces the material of thesis, i.e. Latin letters and other works of Hilchen. Chapter three is subdivided into four parts, each analysing one exemplary letter (1594-07-11, 1600-05-10, 1607-07-19 and 1608-10-22).

The analysis shows that out of 20 intertexts only four are explicit with name signal, i.e. with a reference to the author or work. These are Euripides (2f), Plautus (3h), Homer (4e) and Ulpian (4f). Most of the intertexts are without source reference but marked in other ways: with poetic style, graphically, linguistically or metrically.

The most commonly occur allusions (9), then citations (8) and finally paraphrases (3). As source texts Hilchen has used a remarkable variety of genres: juridical texts, lyric, elegy, epic, drama, epistolary and early Christian sermons from both Greek (6 times) and Roman (14 times) authors.

The most important function of the intertexts in Hilchen`s letters is demonstrating the erudition, which is shown by the multitude and wide variety of intertexts and their source texts. In fact when not explicitly marking the intertexts with author`s reference he is complimenting the addressee`s erudition as well, because he supposes that the addressee will recognize the intertext. The other important functions are ornamental, representing authority and giving laudatory or critical assessments to his friends and enemies.

It is characteristic for Hilchen to use intertexts which come from source texts contextually similar to Hilchen`s own letters. E.g., his intertexts bring the parallel between Zamoyski and Aeneas and their bravery (1594-07-01), between himself`s and Andromache`s suffering (1600-05-10) as well as himself and Myrhina as worrying parents (1608-10-22).

LISA 1. INTERTEKSTID DAVID HILCHENI KIRJAKORPUSES

Kiri ⁶⁵	Autoriviide	Intertekst sihttekstis	Algallikas
[ca 1603-1610] (1.133)	+	Socratem olim acer ille comicus Aristophanes in comoediam maligne et scurriliter induxerat, spectatores permulti et undique peregrini offensi et infensi illi, ut sunt plerunque homines virtutis invidi, quidnam ille Socrates esset, qui in Comoediae traduceretur interrogabant. Ibi Socrates in loco eminentiori data opera considens, sed tollendam omnem dubitationem surrepit ac per totum theatrum, congregientibus histrionibu stabat, ac nonnunquam inambulabat, ut quanti Aristophanes convitia et vulgi praejudicia faceret, aperte demonstraret. Idem quoque mihi faciendum putavi.	Aristophanes/Socrates, identifitseerimata
[ca 1603-1610] (1.133)	+	Sicut Pandarus apud Homerum grege sociorum tectus ex insidiis Menelaum vulnerat, sic illi sagittas suas sub communi senatus Rigens.	Homeros, Trooja aristokraat Iliases
[ca 1603-1610] (1.133)	+	Nam famae et fidei damna (ut Livius vere ait) majora sunt, quam quae aestimari quaerant	T. Livius, Ab Urbe Condita 3.72.3.2
1594-07-01	-	Ingenium praeclaris quiusque artibus	Traschus Caecilius Cyprianuse, Carmen De Ingratis 733
1594-07-01	-	Verumque laboris	P. Vergilius Maro, Aeneis 8.516
1594-07-01	-	assuescat, primis et te miretur ab annis	P. Vergilius Maro, Aeneis 8. 517
1599-10-26	-	Humanitus quid accidunt	Cicero Philippica 1.10

⁶⁵ Kui võimalik on kiri nummerdatud kirja kirjutamise dateeringu järgi, sulgudes on antud raamatu ja kirja number Riia käsikirjas (Riga LVVA 4038-2-297). Kui aga dateering puudub on kiri määratud vaid Riia käsikirja numbri alusel.

Kiri ⁶⁵	Autoriviide	Intertekst sihttekstis	Algallikas
1599-10-26	+	quod ad Atticum Cicero queritur: nihil esse tam popolare, quam odium popularium	M. Tullius Cicero, Epistulae ad Atticum 2.20. 5.1
1600-05-10 (1.1)	-	velut fimbria DEI	Augustinus, Sermones 63/A3
1600-05-10 (1.1)	-	Sed confidere oportet et ἐκλῆσιν κακῶν petere a Deo	Homerus, Odüsseia 24.485
1600-05-10 (1.1)	-	Dabunt isti μηχανορράφοι κακῶν aliquando poenam, quam merentur.	Euripides, Andromache 477
1600-05-10 (1.1)	-	Ringere Livor iners.	Ovidius, Epistulae ex Ponto 3.101
1600-05-10 (1.1)	+	ideo et ego salutare praeceptum Euripidis R[everendissimae] D[ominationi] V[est]rae mitto. Ille, inquit, hoc omnium novisse, primum convenit: ferenda, sors quae tulerit, esse fortiter. Ita vir [e]n[im] perhibebris simul optimus, simul pungent minus molesta. Haec dicere omnes q[ui]dem scimus, facere pauci solent.	Euripides, frag. 572, 1–5
1600-05-15 (5.144)	-	Nunquam ea ita eminet, quin alicunde oboriatur, quod illum obscurare videntur: aequitas equidem animi sit aerumnae condimentum.	Plautus, Rudens 402
1600-05-15 (5.144)	-	Haeret itaque res in relatione veluti salebra quadam.	Cicero De finibus 5. 84. 3
1600-05-15 (5.144)	-	foro veluti ovo inhaeret	Plinius Vanem Naturales Historio 27.89 (62)
1600-12-10	-	si haec non est iniuria....nulla est	Terentius Andria 237
1600-12-10	-	Sic distant aera lupinis	Horatius Epist. 1.7.23

Kiri ⁶⁵	Autoriviide	Intertekst sihttekstis	Algallikas
1601-06-18(5.8)	-	Sed in ijs praeter verba inania, nihil reperio:	Quintilianus, Declamationes minores, 351.5.1
1601-12-10 (1.3)	-	Is mihi instar omnium est	Cicero, Brutus 191.6
1604-02-12 Rad2 (5.22)	-	Informas hyemes reducit, Jupiter idem submovet	Q. Horatius Flaccus Carmina 2. 10
1604-04-05 (1.15)	-	Informes hyemes, ut ille ait, reducit Jupiter	Q. Horatius Flaccus, Carmina 2.10
1604-07-03 Cul (1.73)	+	Ego (ut Plautus inquit) omnia vobis facta cupio, cupiamque quae voletis	Plautus, Aularia/ Bacchides
1604-08-01 Sch (1.25)	-	Amor enim qui desinere potest verus non fuit	L. Annaeus Seneca iunior, Epistulae Morales ad Lucilium 76.20.6
1605-04-09 (5.11)	-	Idem mihi usu venit, optime	M. Tullius Cicero, Pro S. Roscio Amerino 42.5
1605-06-13 (5.12)	-	Dignos laude viros, Musa vetat mori	Q. Horatius Flaccus Carmina 4.8.28
1605-07-07 Kro (5.34)	-	Et quid folia arboribus?	P. Ovidius Naso, Amores 2. 10. 13
1605-07-29 (5.140)	+	Ignoscet quaeso quia alia omnia subiit et fortassis haec tolerabilior est, quam illa de lagenis in Epistola Ciceronis.	Cicero, identifitseerimata
1605-08-09 (5.134)	+	Et Sophokles , omnia esse boni medici, ait: lamenta pro remediis adhibere dolenti tumori.	Sophokles, identifitseerimata
1605-09-24 (2.89)	+	Cui ut Plauti voto concludam, fausta omnia cupio faciamque quae volet	Plautus, identifitseerimata

Kiri ⁶⁵	Autoriviide	Intertekst sihttekstis	Algallikas
1605-11-17 Cal (5.76)	+	Ut facias oro: sit apud te in contubernio. ostendas illi duos, Ciceronem et Sturmium. In utroque methodum quae facilis illi to.	Cicero ja Johannes Sturm, kes andis loenguid Cicero kohta
1605-12-16	-	In hac tanta caligine qvem advocem	T. Livius, Ab Urbe Condita 22. 5.3.5
1605-12-16	-	Deus vicissim omni genere felicitatis Ill[ustrissimae] D[ominationi] V[estrae] fortunabit.	Horatius Epist. 1.11.20-21
1606-03-06 Cas 1 (3.10)	+	Epistolas Familiares (viitab, mida tuleks õppida)	M. Tullius Cicero, Epistulae ad Familiares
1606-03-06 Cas 1(3.10)	+	Horatii Odas (viitab mida tuleks õppida)	Q. Horatius Flaccus, Carmina
1606-06-09 (5.148)	-	architectus iste malorum	Apuleius Madaurensis, Apologia 74. 24
1606-07-19 (5.149)	-	Litterae illi iam ludus et jocus.	T. Livius, Ab Urbe Condita 28.42.2.2
1606-09-08 (1.10)	-	Sed nolo refricare memoriam miseriae meae.	M. Tullius Cicero, Pro Sulla 19.7
1606-09-08 (1.10)	-	sic defluat aetas, subeatque nuda senectus	D. Iunius Iuvenalis, Saturae 7. 35
1606-11-03 (1.39)	-	Abeat igitur tanquam Irus Homericus et experiatur ista mala, quae...	Homerus, Odüsseia, Irus, kerjus mees Ithakal
1607-01-01 (5.58)	+	Ea hiantis calumniae morsum effugit toties Cicero scribit: ut ignis in aquam conjectus continuo restinguitur: sic falsum crimen in castam vitam.	M. Tullius Cicero, Pro Q. Roscio 17.4
1607-03-27	+	Quamquam sit vetula apud Plautum , ego quoque vel falso tamen laudari malo quam vero culpari.	Plautus, Mostellaria

Kiri ⁶⁵	Autoriviide	Intertekst sihttekstis	Algallikas
1607-05-01 Szt	-	Sapis, capis	Tacitus, Agricola: Lipsius Politica 3. 11
1607-07-19 Pia (5.55)	+	Quanquam ut muliercula apud Plautum , ego quoque vel falso laudari multo malo, quam vero culpari.	Plautus, Mostellaria 1.22–23
1607-07-19 Pia (5.55)	-	O vis amoris et ingenij!	Cicerot, De inventione 2.19
1607-07-19 Pia (5.55)	-	Triumphum ergo de me cape.	Propertius eleegia 3.11
1607-07-19 Pia (5.55)	-	Ἀλλ'ἀλόγον μὲν τοῦτον εἴσμεν.	Theognise Megarast, eleegia 1055
1607-12-31 (5.92)	+	Ut n[am] muliercula apud Plautum, sic ego quoq[ue] vel falso laudari multo malo quam vero culpari	Plautus, Mostellaria 1.22–23
1608-03-25 (2.100)	+	Adversarii toto hoc novennio instar lucifugae blattae (ut Horatius loquitur) iudicium quod variis interpositis praetextibus fugierunt, nunc quaerere videntur: nescio quis illis hanc mementem indiderit	Horatius, identifitseerimata
1608-04-15 (3.22)	+	ut Pindarus meus, in quo nunc suum, cavet μη ποτε τιμας ἀμνην νονέων βίον περομένον	Pindarus, Pythian Odes, Pythian 6.26
1608-05-21 Hei (5.146)	-	Virtus post nummos	Q. Horatius Flaccus, Epistulae, book 1, poem 1, verse 54
1608-05-21 Hei (5.146)	-	superanda omnis fortuna ferendo est.	P. Vergilius Maro, Aeneis 5.710

Kiri ⁶⁵	Autoriviide	Intertekst sihttekstis	Algallikas
1608-08-10 Sch (1.26)	-	Est aliquid mutuas audire et reddere voces.	Vergilius, Aeneis 409
1608-09-18 Hei	-	spes aliqua est	T. Livius, Ab Urbe Condita 25. 38.19.3
1608-10-22 (1.91)	+	Mihi semper imprimis cordi fuit et nunc est salutare votum Homericum ὥς ἔρις ἔκτε θεῶν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόληται	Homerus, Ilias 18. 107
1608-10-22 (1.91)	-	Sed post vulneratam causam, remedium quaerere	Codex Justinianus, CI 2.40.5.1
1608-10-22 (1.91)	-	Mens haec sibi conscia	Vergilius Aeneis 1.604
1608-10-22 (1.91)	-	unum ex plurimis miseriis reliquum fuerat	Terentius Hecyra 4.1.55
1608-10-22 (1.91)	+	Eleganter in spatiss Juridicis Ulpianus in l. 4. De alien. jud. mut.causa facit. Verecunda (inquit) cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda.	Domitius Ulpianus, Iustiani Digesta CIC 4.7.3.
1608-11-04 Zur (1.126)	+	Vere Horatius densari funera sensim juvenumque misceri dixit.	Horatius, Carmen Liber I:28, 19
1609-04-05 (5.208)	+	Vides quam belle in te quarent?? Pindari Poetarum Principis?	Pindaros, identifitseerimata
1609-04-05 (5.208)	-	Multa Dircaeum levat aura cycnum. Pendis e terris quoties in altos nubium tractus.	Q. Horatius Flaccus, Carmina 4.2.25
3.47	+	illisque verbis Ciceronis usum esse: Non mihi soli, sed iteraum atque adeo multo potius natus sum prius vita, quae fato debetur, saluti patriae potissimum soleatur	M. Tullius Cicero, Rhetorica ad Herennium 4.55.12

Kiri ⁶⁵	Autoriviide	Intertekst sihttekstis	Algallikas
3.51	+	Eos cur non imiter? Atque utinam mihi sit facultas (voluntas certe est) imitari. Quod olim ipse Domitianus princeps recitationi poeticae interesset, ut Suetonius scripsit. Quod Claudius Imperator frequens auditorium imperiali sua praesentia et splendore illuminassit magnam recitantium calcer et honores fuisse legimus.	Suetonius, Domitianus
3.61	+	Cicero repraehensus, quod homo sexagenarius juvenulam duxisset: facete respondit: Cras mulier erit. Non enim dubitabat, quin esset masculine officio suo satis facturus	Cicero, Quintuse kaudu 6.3.75
3.61	+	QUid? et arbores, quo magis senescunt, eo maturius fructus ferre solent. Theophrastus et Plinius Nat. Hist. lib. 16.c. 27 Amygdalum et pyra in senecta multa esse fertilissimas scribant.	Plinius, Nat. Hist. 16.17
3.61	+	Idem Plinius Nat. Hist. liber 7. c. 14. Apud ignobiles (inquit) homines usque ad 85 annum vulgaris generatio aperitur. Rex Numidarum Massanissa cum 86 annum complevisset, Methymantum filium procreavit.	De Politica Hominum Societate: Libri Tres kaudu
3.61	+	Etsi Catones Censorios huic causae patronos reperiamus nunquid in dubio amplius erit, seni uxorem ducendam esse? Ecce litteris produtum est, Catonem illum admirandae gravitatis prudentiae speculum, post annum 80 Salonii clientis sui filiam uxorem duxisse, filiumque eum progenuisse, qui post mortem Uticensis est appellatus. Nemo a. existimet Catonem illum qui cum Censor esset, et tanta sapientia fuit, ut innocentissimi et sapientissimi homines ab eo Catones dnr, uxorem in senectute fuisse ducturum, nisi senile matrimonium maxime laudandummet suo exemplo comprobandum putasset.	Cato Vanem, identifitseerimata
5.107	+	Divini illi poetarum Hesiodi hoc postulare videatur.	Hesiodos, identifitseerimata
6.36	-	Deformes hyemes mox Jupiter submovebit	Q. Horatius Flaccus, Carmina I2.10
6.36	+	Usus sum similitudine putida, quia alia non subiit, et haec fortassis est tolerabilior, quam illa de lagenis in Epistola Ciceronis	Cicero kirjad, identifitseerimata

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputööüldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mari Linder

(sünnikuupäev: 13.10.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:

„Antiikkirjanike intertekstid David Hilcheni kirjades: imiteerimise viisid ja funktsioon“,

mille juhendaja on Kristi Viiding,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus „24“ mai 2017